

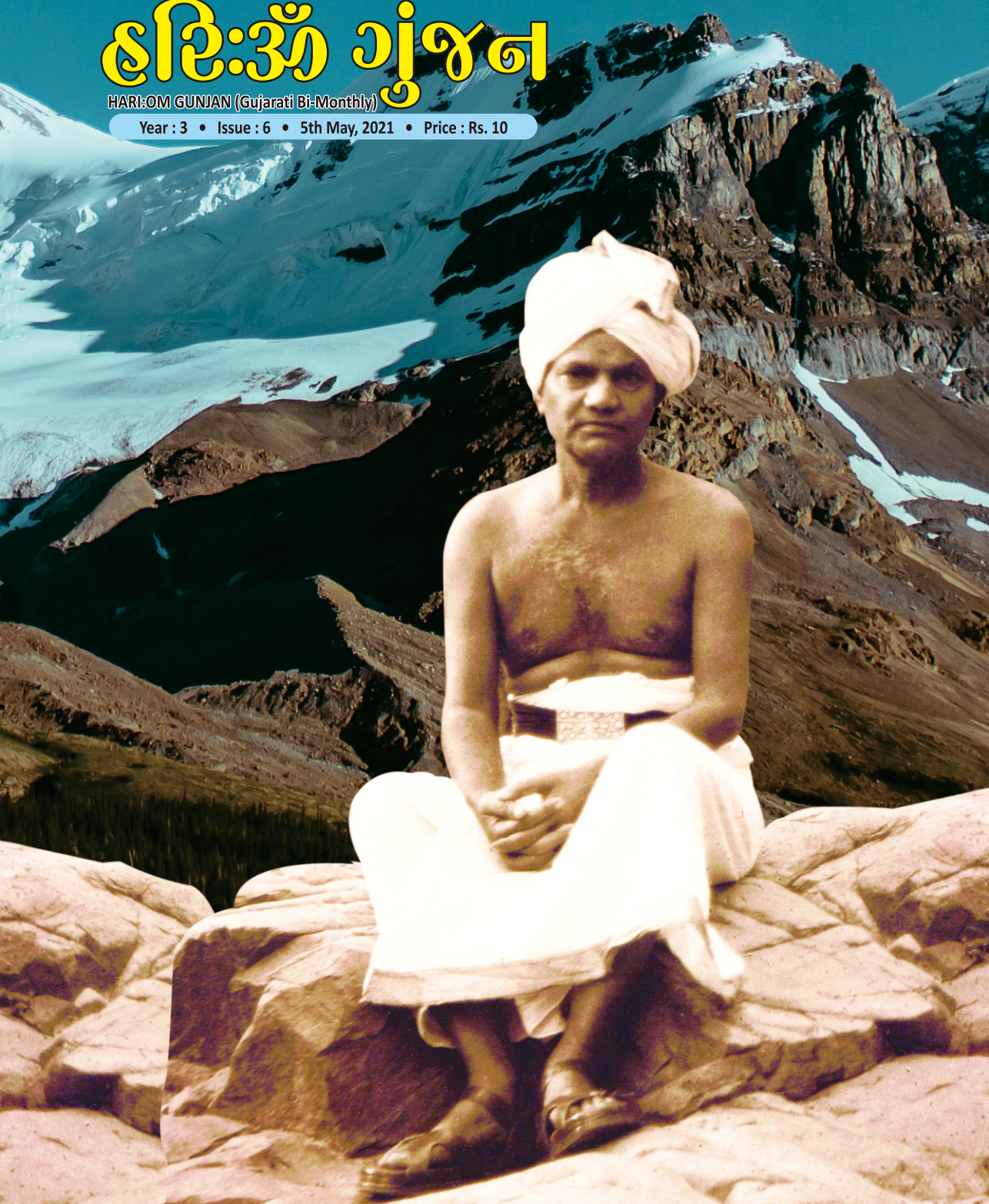
॥ હરિઃઐ ॥

Published by Hariom Ashram, Nadiad, Gujarat

હરિઃઐ ગુંજન

HARI:OM GUNJAN (Gujarati Bi-Monthly)

Year : 3 • Issue : 6 • 5th May, 2021 • Price : Rs. 10

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદની સ્થાપના - તા. ૨૮-૫-૧૯૫૬

શ્રીમોટાએ જ્યારે નડિયાદમાં આશ્રમ કરવાનું વિચાર્યું ત્યારે એક દિવસ શ્રીમોટાની સાથે આવીને શ્રી સોમાભાઈ ભાવસારે શ્રી કુબેરદાસ ભાવસારનો પરિચય કરાવ્યો. નડિયાદમાં મામલતદારની કચેરી પાસે ત્યારે તેમની ભારતભુવન હોટલ ચાલતી હતી. શ્રી સોમાભાઈ અને શ્રી કુબેરદાસ ભાવસાર ખાસ મિત્રો, એટલા નિકટના કે બંને એકબીજાની બધી હકીકતો જાણે. શ્રી સોમાભાઈએ શ્રીમોટા સંબંધી ઘણી વાતો કહી અને શ્રીમોટા સમાગમ કરવા જેવા પુરુષ છે અને આપણી જ્ઞાતિના રત્ન સમાન છે અને તેઓ નડિયાદમાં બીલોદરાના દખ્ખણિયા ઓવારા ઉપર કબીરપંથી સાધુઓની જ્યાં જગ્યા છે ત્યાં આશ્રમ કરવા માગે છે તો તમારાથી થાય તે બધી મદદ કરજો. શ્રી સોમાભાઈની શ્રીમોટા વિશેની વાતો ઉપરથી શ્રી કુબેરદાસ ભાવસારની પણ આંખો ખૂલી અને તેમના દિલમાં ભગવાન વિશેનો ભાવ જાગ્યો.

આશ્રમની જગા તો નક્કી થયેલી હતી પરંતુ મકાન બંધાવવા શરૂઆતમાં જે નાણાં જોઈએ તે કેમ મેળવવા તેની વિચારણા શ્રીમોટાના દિલમાં ચાલુ જ હતી ત્યાં એક દિવસ શ્રી કુબેરદાસ ભાવસારે શ્રીમોટાને પૂછ્યું : “મોટા નડિયાદમાં આશ્રમ કરવા માટે તમારે શી મુશ્કેલી છે તે તો જણાવો.” આ ઉપરથી શ્રીમોટાએ જોયું કે આશ્રમનો વિચાર હવે પાક્યો લાગે છે. ભગવાને જ શ્રી કુબેરદાસ ભાવસારનો ભેટો કરાવ્યો તે તો લાવ આજે નાણી જોવા દે. શ્રીમોટા અને શ્રી કુબેરદાસ ભાવસાર બંને નિરાંતે બેઠા અને શ્રીમોટાએ કહ્યું કે જુઓ મારે નડિયાદમાં આશ્રમ બાંધવો છે અને તે માટે રૂપિયા તેરહજાર ઉછીના જોઈએ છે. આશ્રમ બંધાઈ ગયા પછી આ રકમ જેણે આપી હશે તેને ધીરે ધીરે કરીને આપી દઈશ.

શ્રીમોટાએ દિલ ખોલીને કરેલી વાત ઉપરથી શ્રી કુબેરદાસ ભાવસારે શ્રીમોટાને કહ્યું : “અરે, મોટા ! એમાં સંકોચ શા માટે રાખો છો ? લ્યો, હું તમને તેરહજાર રૂપિયા આપું છું અને તમે આશ્રમ બંધાવો અને શ્રી કુબેરદાસ ભાવસારની આ રકમમાંથી શ્રીમોટાએ નડિયાદમાં ‘હરિ:ૐ આશ્રમ’ બંધાવ્યો.

આ પછી થોડા જ દિવસોમાં શ્રી અરવિંદભક્તોની એક શિબિર અરેરા ગામે થઈ હતી તેમાં શ્રી અંબુભાઈ પુરાણી પધારેલા એટલે તેમના હસ્તે ‘હરિ:ૐ આશ્રમ’નું ઉદ્ઘાટન થયું.

તે પછી મૌનમંદિરમાં સૌથી પહેલાં શ્રી કુબેરદાસ ભાવસાર બેઠા હતા ને આ મૌનમંદિરનું ઉદ્ઘાટન ચિ. હરિ (દિલિપ હસમુખલાલ મહેતા, કુંભકોણમ્)ને હાથે કરવામાં આવેલ.

— શ્રી સોમાભાઈ ભાવસાર

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ પ્રકાશિત

હરિ:ૐ ગુંજન

'HARI:OM GUNJAN' (Gujarati Bi-monthly)

વર્ષ-૩, અંક-૬

માનદ્વંત્રીશ્રી : રાજેન્દ્રભાઈ રાવલ

મે-જૂન, ૨૦૨૧

સંઘર્ષણોની આવશ્યકતા

અથડામણ, સંઘર્ષણ વિના અગ્નિ પ્રગટતો નથી, વીજળી ઉત્પન્ન થતી નથી; ટિપાયા વિના આકાર ઘડાતો નથી, તેમ જીવનવિકાસ પણ અનેક જાતનાં સંઘર્ષણોથી થતો રહે છે. નવસર્જન થવાવા સારું દ્વેત આવશ્યક બને છે, તથા ઉત્કટ લાગણીની ને એકાગ્ર કેન્દ્રિતતાની પણ જરૂર રહે છે. પૃથ્વી અને સૂર્યના પ્રખર તાપનાં સંઘર્ષણથી કે ધરતી ને વરસાદના મેળાપથી સર્જન થાય છે. જેમ બીજાં નવસર્જન પરસ્પર વિરોધી દેખાતી ગુણશક્તિઓનાં સંઘર્ષણથી થાય છે, તેમ જીવનમાં પણ નવસર્જન માટે સંઘર્ષણ જરૂરી બની રહે છે. જીવનમાં વિરોધાભાસી લાગણીઓના, વિચારોના, વૃત્તિના, સંસ્કારોના, જગતના પ્રવાહોના આઘાત-પ્રત્યાઘાતો એવાં એવાં અનેક સંઘર્ષણો ઊભાં થતાં હોય છે. આવાં સંઘર્ષણો જ્ઞાનના હેતુ માટે સ્વીકારાયેલાં હોય છે. તો જીવનને ઉપકારક નીવડે છે, કલ્યાણપ્રદ બને છે. જેમ ધરતી એવાં સંઘર્ષણોથી નવાં લીલાં વસ્ત્રો પરિધાન કરે છે અને જગતની જડ અને ચેતન સૃષ્ટિમાં નવજીવન પાંગરે છે, તેવી રીતે જીવનમાં આંતરિક સંઘર્ષણો પણ નવી સૃષ્ટિ જન્માવશે ને આપણને એકલાને જ નહિ, પણ આપણી આસપાસ સર્વત્ર નવજીવનની પરિમલ પ્રસરાવી બીજાંને પણ શ્રેયસ્કર થઈ પડશે.

જ્યાં સુધી આપણામાં ઘર્ષણો નહિ જાગે ને એનું ઉત્કટ ભાન નહિ લાધે ત્યાં સુધી જીવનની કટોકટીની પળો આવવાની નથી. જીવનને યોગ્ય પથે વાળવાને ને કેળવવાને માટે એવી પળો ઘણી જરૂરની છે. જીવનવિકાસની કેળવણી અર્થે તેવાં સંઘર્ષણોના સ્વીકારનો હેતુ છે.

(‘જીવનપરાગ’ પાંચમી આ., પૃ. ૪૮૮)

— પૂ. શ્રીમોટા

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદને દાન-ભેટ આવકાર્ય છે.

હવે આપના દ્વારા સીધેસીધા આશ્રમના બેંકખાતામાં પેમેન્ટ એપ, RTGS, NEFT કે IMPS અથવા આપના બેંકખાતા મારફત ટ્રાન્સફરથી નાણાં મોકલવાની સુવિધા હવે ઉપલબ્ધ છે.

હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

બેંકનું નામ : બેંક ઓફ બરોડા (BANK OF BARODA), મીશન રોડ બ્રાન્ચ, નડિયાદ

સેવિંગ્સ એકાઉન્ટ નંબર : 72850100008267

IFSC : BARB0DBMISS (પાંચમો આંકડો શૂન્ય સમજવો.) (Fifth Character is ZERO)

આશ્રમને ઓનલાઇન પેમેન્ટ કર્યા પછી તેની જાણ વ્હોટ્સએપ મેસેજથી નીચે જણાવેલ વ્હોટ્સએપ નંબર પર પૈસા મોકલનાર સ્વજનનું નામ, સરનામું (પીનકોડ સહિત), મોબાઇલ નંબર પણ અચૂક દર્શાવશો કે જેથી મળેલ નાણાની પહોંચ ત્વરિત પાઠવી શકાય. ઉપરોક્ત પદ્ધતિથી ‘હરિ:ૐ ગુંજન’નું લવાજમ પણ મોકલી શકાશે.

(ઇન્કમેટેક્સ એક્ટની કલમ ૮૦(જી)(પ) અન્વયે ભેટની રકમ કરમુક્તિને પાત્ર છે.)

વ્હોટ્સએપ નંબર : પરેશભાઈ શાહ : ૯૪૦૮૯ ૨૦૭૫૭ અથવા રાજેન્દ્રભાઈ રાવલ : ૯૯૭૮૪ ૦૫૨૩૧

www.hariomashram.in
hariommota10@gmail.com

અનુક્રમણિકા

ટ્રસ્ટીમંડળ	ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
શ્રી જિતેન્દ્રકુમાર જી. અમીન શ્રી રાજેન્દ્રભાઈ બી. રાવલ શ્રી જોગેશ(મંગેશ)ભાઈ ડી. પટેલ શ્રી પ્રણવભાઈ એસ. પટેલ શ્રી કીર્તિભાઈ બી. પરમાર	૧.	સર્વોપયોગી જપસાધના	૫
	૨.	ધ્યાન	૯
	૩.	સર્વશ્રેષ્ઠ પુરુષાર્થ લગની	૧૨
	૪.	પુરુષ અને સ્ત્રી	૧૩
	૫.	મનને	૧૪
	૬.	હાર્દદર્શન	૧૫
	૭.	સંતાનો પ્રતિ મા-બાપનો ધર્મ	૧૭
	૮.	દષ્ટિ અને દંશ્ય	૧૮
	૯.	ચમત્કારો અને શ્રીમોટા	૨૦
	૧૦.	મોટાચરણે : આંતરપ્રવેશ	૨૩

લવાજમ દર

છૂટક નકલ : રૂ. ૧૦/-

વાર્ષિક : રૂ. ૬૦/-

પાંચ વર્ષ માટે : રૂ. ૨૫૦/-

દસ વર્ષ માટે : રૂ. ૪૦૦/-

❀ લખાણ અંગે ❀

- શ્રીમોટાનાં સાહિત્ય વિષયક
- શ્રીમોટાનાં જીવન વિષયક
- પોતાના મૌન-સાધનાના અનુભવો
- કાવ્ય, નિબંધ, વાર્તા કે સંવાદ સ્વરૂપે સ્વચ્છ અને સુવાચ્ય સાહિત્ય મોકલવું.
- નડિયાદ આશ્રમની પ્રવૃત્તિવિષયક માહિતી યોગ્ય સમયે સામયિકમાં સ્થાન આપવામાં આવશે.
- સામયિકમાં પ્રસિદ્ધ થતાં લેખ લેખકના પોતાના અંગત વિચારો છે.

પ્રકાશન સ્થળ : હરિ:ૐ આશ્રમ,
શેઢી નદીને કિનારે, જૂના બિલોદરા,
નડિયાદ-કપડવંજ રોડ, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧

મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા.લિ.
સિટી મિલ કમ્પાઉન્ડ, કાંકરિયા રોડ,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૨૨

તા. ૨૯-૫-૨૦૨૧

શુક્રવાર

૨૯-૫-૧૯૫૫

હરિ:ૐ આશ્રમ,
નડિયાદ
સ્થાપના દિન

ઉક્ત દિવસે આશ્રમની સ્થાપના કરવામાં આવેલ.
વધુ વિગત ટાઈટલ પેજ નં. ૨ પર આપેલ છે.

તા. ૨૩-૭-૨૦૨૧

શુક્રવાર

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો

દેહત્યાગ દિન

તા. ૨૪-૭-૨૦૨૧

શનિવાર

ગુરુપૂર્ણિમા

- ટ્રસ્ટીગણ, હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

જેમ H₂Oની હકીકતને સર્વ કોઈ પ્રયોગસિદ્ધ હકીકત તરીકે સ્વીકારે છે, તેવી જ રીતે અનેક દેશના, અનેક સમાજના, અનેક ધર્મના, અનેક જુદી જુદી સંસ્કૃતિના જુદા જુદા માનવીઓએ પ્રયોગ કરી કરી યાહોમની ભાવનાથી ઝંપલાવી, સર્વ રીતે અને સર્વ ભાવે સંપૂર્ણ સમર્પણમાં તદાકાર થઈ જઈ જે સત્યને અનુભવ્યું અને જીવનમાં વણી લીધું અને તેના શક્તિભળ વડે જીવ્યા અને સમાજના ઈતર જનોને પણ તેવી તેમની અસરથી પ્રભાવિત કરી, જીવનનો નવો રાહ બતાવવામાં અને નવા રાહે ચલાવવામાં પ્રત્યક્ષ ક્રિયાશીલ, સર્જનશીલ બનેલા છે, તે પણ એક ઐતિહાસિક હકીકત છે. તે આવા મહાનુભાવોના જીવનનો તે તે કાળે તેમના જીવનના તેવા પ્રેમભક્તિજ્ઞાનકર્મ-ભાવપૂર્વકના સમર્પણના પ્રયોગો પણ સંપૂર્ણ વૈજ્ઞાનિક નથી શું ? વિજ્ઞાને જે પ્રયોગો કરી કરી સિદ્ધ કરી જગતને પ્રત્યક્ષ તેનું તેવું સત્ય પુરવાર કરી આપ્યું છે તેવી જ રીતે જીવનનું નવનીત તારવી તારવી સમાજને એવા મહાનુભાવોએ પોતાના જીવનના તેવા પ્રત્યક્ષ સમર્પણના પ્રયોગો વડે કરીને જગતને અને સમાજને તેનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન અનુભવ કરાવેલાં છે. એવાં પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનભક્તિભાવે પ્રગટેલાં જીવન એ શું પ્રયોગો નથી ?

એવા લોક પોતે તો જીવનમાં જીવનથી બદલાયા છે, એ તો પ્રત્યક્ષ હકીકત છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ તેવા લોકના જીવનની અસરથી બીજા લોકના જીવનને પણ બદલાવાપણાની અસર પણ તેમણે ઉપજાવી છે. અનેક નકારાત્મક વલણવાળા જીવનને પણ તેવા આત્માઓએ નવો પલટો પ્રગટાવવામાં અનેરો વેગ પ્રગટાવ્યો છે તે પણ ઐતિહાસિક હકીકત છે.

શ્રીપ્રભુનું સ્મરણ એટલે ભાવનાત્મક જપ જીવનને પલટાવવાની એક પ્રકારની સૂક્ષ્મ પ્રક્રિયા છે. એમાં શ્રદ્ધાની જરૂર છે ખરી, પણ જેનામાં તે ન હોય તેનામાં પણ તે જન્માવી શકે છે.

કોઈકને તર્ક ઊઠે કે જપથી વળી કામકોધાદિક કેમ કરીને મોળા પડી શકે ? એનો જવાબ તો એ જ કે જે કોઈ તેમાં યાહોમ કરીને ઝંપલાવે અને જપને પ્રેમભક્તિની નિષ્ઠામાં જો જીવંત પ્રગટાવી શકે તો તેવાને તેની ખબર પડી જ શકે. તેમ છતાં બુદ્ધિ પણ સ્વીકારી શકે તેવી હકીકત કેટલીય વાર પ્રવચનોમાં જણાવેલી છે. તે નીચે મુજબ છે :

પાંચ તત્ત્વ છે - આકાશ, વાયુ, તેજ, જળ અને પૃથ્વી. પ્રત્યેક તત્ત્વની તન્માત્રા નીચે મુજબ છે :

આકાશ	—	શબ્દ
વાયુ	—	સ્પર્શ
તેજ	—	રૂપ
જળ	—	રસ
પૃથ્વી	—	સુવાસ

હવે આ પાંચ તત્ત્વોને ત્રણ ગુણની સાથે સંબંધ છે.

સત્ત્વને આકાશ સાથે,
રજસને વાયુ અને તેજ સાથે
તમસને જળ અને પૃથ્વી સાથે

શબ્દ અને આકાશ પરસ્પર સંપૂર્ણપણે સંકળાયેલાં છે. પરસ્પર જુદાં હોવા છતાં એક જ છે, જેમ પ્રકાશ અને સૂર્ય, ગરમી અને અગ્નિ.

શબ્દ આદિ અનાદિથી છે. એવા ચેતનના પ્રતીક શબ્દમાં જ્યારે જીવંત નિરંતરતા, અખંડતા, સળંગતા પ્રગટે છે, ત્યારે અંધારામાં આકાશ-તત્ત્વ ખીલે છે, મોખરે આવે છે. હવે આકાશતત્ત્વને અને સત્ત્વને પરસ્પર સંબંધ હોવાથી, જ્યારે આકાશતત્ત્વ ખીલે

છે અને મોખરે પ્રગટે છે ત્યારે આકાશના ખીલવા સાથે સાથે સત્ત્વગુણ પણ ખીલવા માડે છે; અને સત્ત્વગુણ ખીલવા માંડતાં અને સત્ત્વગુણ મોખરે જીવતો થતાં રજસ અને તમસ ગૌણ બનતા જતા હોય છે. કામક્રોધાદિક વિષયો તો રજસ અને તમસ ગુણને આધારે હોય છે; એટલે જ્યારે રજસ અને તમસ ગુણો મોળા પડે ત્યારે આપમેળે કામક્રોધાદિક મોળા પડે છે. આમ ચેતનવાચક ભાવવાચક શબ્દમાં જ્યારે જીવંત, સહજ નિરંતરતા, અખંડતા અને સળંગતા પ્રગટે છે ત્યારે કામક્રોધાદિક, રાગદ્વેષને મોળા પાડવાનું કે પડી જવાનું શ્રેયસાધકને કશું ઝાઝું મુશ્કેલ લાગતું નથી. એનું મૂળ કારણ તો એ છે કે એવા ચેતનવાચક શબ્દમાં જ્યારે જીવંત સહજ અખંડતા પ્રગટે છે ત્યારે સમગ્ર આધારમાં એક એવા પ્રકારની **A distinct kind of Awareness** એક વિશિષ્ટ જીવંત સહજ સભાનતા પ્રગટે છે, એના વડે કરી તેને પોતાના ધ્યેય પરત્વેનો વિવેક એટલો બધો સજીવ પ્રગટી જાય છે કે જેથી તે સત્ અને અસત્નો પાકો નિર્ણય કરી શકે છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ ધ્યેયથી વિરોધનું જે જે કંઈ હોય તેનાથી નોખા થતાં તેને વાર લાગતી નથી. એવી વેળાનો તેનો વિવેક એ તો પૂરેપૂરો ધ્યેય પરત્વેનાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણવાળો જીવંત, ગતિશીલ, ક્રિયાશીલ અને સર્જનશીલ અખંડપણે સમાનતાયુક્ત સદાય ચેતનવંતો પળેપળનો સહજ જાગ્રત રહ્યાં કરે છે. એનો જીવંત, સહજ, ક્રિયાશીલ, ગતિશીલ અને સર્જનશીલ વિવેક પ્રગટતાં શ્રેયસાધકનાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ એકધારાં સહજપણે સદાય પળેપળ ધ્યેય પરત્વે જ વર્તેલાં પ્રગટેલાં લઈ જતાં હોય છે.

મંત્ર શબ્દમાં એવી જીવંત સહજ સભાનતા જાગ્રત થતાં, એમાંથી એક એવા પ્રકારની ભાવપ્રેરક સંનિષ્ઠા જન્મે છે કે એવી સહજ જીવંત સંનિષ્ઠામાંથી અનંતગણા ગુણ અને શક્તિ પ્રગટ્યાં કરે છે ત્યારે ગુણને કેળવવાની જરૂર હોતી નથી. એવી ઉપરોક્ત

સંનિષ્ઠાનું તો ગુણ અને શક્તિ પરિણામ હોય છે.

શ્રેયસાધકના આધારમાં એવી સંનિષ્ઠા જ્યાં સુધી પ્રગટેલી નથી ત્યાં સુધી તેવા સાધકે ગુણ અને શક્તિ કેળવવાની પણ તેટલી જ જરૂર હોય છે.

પ્રભુનું સ્મરણ થાય, પરંતુ જો રાગદ્વેષાદિક મોળા ન પડી શક્યા હોય તો તેવા સ્મરણનો ઉઠાવ થઈ શકતો નથી તે પણ તેટલું જ સાચું છે. સામાન્ય પદ્મ. અખંડ, જીવંત, સળંગપણે પ્રભુસ્મરણા લાગી જઈ શકે એવું તો બની શકે એવું હોતું નથી. એ તો જે જીવને Volcanic Aspiration જાગે છે, એવી કે જ્વાળામુખીના જેવી ઉત્કટ ધ્યેય પરત્વેની તમન્ના જાગે છે, તેવા જીવ જ શબ્દની નિરંતરતામાં પ્રગટી શકવાના છે અને આવા જીવો તો અત્યંત લઘુતમ સર્જક લઘુમતીમાં જ (Microscopic creative Minority) હોવાના આમ સામાન્ય જીવ માટે તો નામસ્મરણ કે જપ તેના જીવનના વિકાસ માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ, સરળ, નિર્દોષ, નિર્મળ સાધન હોવા છતાં એવા જપની સાથે સાથે એણે એમાં ચેતનપ્રાણ પ્રગટી શકે તે માટે રાગદ્વેષાદિક મોળા પાડવા કાજે અથવાપણું રહેવાનું જ. તે તેમ કરી શકે તો જપમાં ઉઠાવ આવી શકે છે.

કોઈપણ વિષયનું હાર્દ પામવું હોય તો તેમાં તેણે યાહોમ કરીને સંપૂર્ણપણે ઝંપલાવવાનું રહે છે. સંપૂર્ણ રીતે સંપૂર્ણભાવે તેના સમર્પણ ભાવમાં લીન થયા વિના તેનું હાર્દ પામવું કદી શક્ય નથી.

જીવન શેને માટે, જીવનનો મૂળભૂત હેતુ શો - આવા અંતર્ગત પ્રશ્ન જેના દિલમાં જ્યાં સુધી પ્રત્યક્ષ જીવંતપણે પ્રગટેલા નથી, એવા જીવોને જપમાં ચેતનપ્રાણ પ્રગટી શકવાની શક્યતા બહુ ઓછી ગણાય.

શબ્દમાં જ્યારે ચેતનપ્રાણ ભાવપ્રેરક જીવંત સહજ સંનિષ્ઠા પ્રગટે છે ત્યારે તેનાં કરણો - મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહં - વિશેષ ને વિશેષ તેજસ્વી અને સૂક્ષ્મ બન્યાં જતાં હોય છે. તેમના

તેમના વિહારનો પ્રદેશ ધ્યેય પ્રાપ્તિ પ્રતિ લઈ જતો કોઈ નિરાલો જ હોય છે. એવી સંનિષ્ઠામાંથી જે ચેતનપ્રેરક શક્તિ પ્રગટે છે, તેવી શક્તિ વડે પછી તો શ્રેયસાધક દૈવાસુર સંગ્રામને ખાંડાની ધારે પૂરેપૂરી સભાનતાથી અને મર્દાનગીથી ખેલી શકતો હોય છે. આવા પ્રકારનો શ્રેયસાધક પછીથી તો સંગ્રામવીર બને છે. એની ભાવના તો પછી પ્રચંડ શક્તિ બનેલી હોય છે. એવી ભાવના જ્યારે આધારમાં પ્રગટે છે ત્યારે એવી જીવંત સહજ ભાવનામાંથી ગુણ શક્તિ તો પ્રગટ્યાં જ કરે, એટલું જ નહિ, પરંતુ કળા, સૌંદર્ય, વ્યવસ્થિતિ વગેરે વગેરે જેવાં જીવનનાં પ્રધાન aspects સ્વરૂપો પરત્વે પણ તેની સભાનતા ખીલતી જતી હોય છે એ આમ તે સત્યમ્, શિવમ્, સુંદરમ્ પરત્વેની દિશામાં અનુભવની ભૂમિકામાં પ્રગટતી થઈ શકે છે.

પ્રભુસ્મરણમાં કે તેવા પ્રકારના જપમાં જ્યારે સહજ નિરંતરતા અને સળંગ સાતત્ય પ્રગટી ઊગે છે ત્યાર પછીથી જ આધારના પ્રત્યેક કરણમાં ઊર્ધ્વીકરણની એક સાહજિક, સર્જક અને ક્રિયાશીલ સતત જીવંત પ્રક્રિયાનો પ્રારંભ થાય છે.

(A spontaneous, creative dynamic and continuous Process of sublimation begins.)

ભાવના પ્રગટેલી હોય છે, તેનાં પણ પ્રત્યક્ષ લક્ષણો છે. એ પારખી પણ શકાય. ભાવના પ્રગટતાં હૈયાસૂઝ, પ્રત્યેક કર્મનું વિવેકજ્ઞાન વગેરે બધું એનામાં પ્રગટ્યા વિના રહી શકતું નથી. ભાવના એ તો સર્વ પરત્વે પ્રકાશ પાડનાર, તેના તેના સ્વરૂપને ઓળખાવનાર અને તેના મર્મનું દર્શન કરાવનાર પ્રચંડ શક્તિ હોય છે. એવી ભાવના જે જે સત્કારવાનું, સ્વીકારવાનું હોય છે, તેને તેને જ પ્રેમથી સત્કારે અને સ્વીકારે છે. એવી ભાવના તો શ્રેયસાધકનાં, જ્ઞાનનાં ચક્ષુ હોય છે. એવી જીવંત સહજ ભાવનામાં જ્ઞાન, કર્મ અને ભક્તિનો સમન્વય અને સુમેળ જન્મતો હોય છે. ભાવના જેમ ભક્તિપ્રેરક છે તેમ

તે જ્ઞાનપ્રેરક પણ છે અને કર્મથી જ્ઞાન અને ભક્તિને તે સાકાર પમાડે છે.

ભાવનાયુક્ત શબ્દની સાધનાથી હૃદયની સંપૂર્ણ એકાગ્રતા ઊગે છે હૃદયની સંપૂર્ણ એકાગ્રતા પ્રાપ્ત થયા વિના ધ્યેયનું હાર્દ પકડી શકાતું નથી. એકાગ્રતા કેન્દ્રિત થવાથી વસ્તુની સાથેનું હૃદયપૂર્વકનું તાદાત્મ્ય સાધી શકાય છે.

જપની Technique (પદ્ધતિ અને ગુણમાપ) : જપ ટૂંકામાં ટૂંકો હોવો જોઈએ.

જપમાં અઘોષ (Hard) અક્ષરો ન હોવા જોઈએ. જે જપ બોલવામાં ઘણો ઘણો સરળ હોય તે ઉત્તમ.

શબ્દનાં ત્રણ સ્થળ : નાભિ, કંઠ અને બ્રહ્મરંધ્ર. એ ત્રણેને સ્પર્શે અને ભેદે એવા અક્ષરો જે જપના શબ્દમાં હોય તે શ્રેષ્ઠ.

શ્વાસોશ્વાસ સાથે અથવા નાડીના ધબકારા સાથે જપમંત્ર બોલાવો જોઈએ.

જપના મંત્રમાં ગંગાના પ્રવાહ જેવી સતત એકધારી જીવંત સહજ નિરંતરતા પ્રગટે, ત્યારે જ અંતઃકરણ અને આંતરિક કરણોને યોગ્ય ધ્યેય પરત્વેના માર્ગે વાળવામાં તે સાચો મદદગાર થઈ પડે છે.

જપમાં નિરંતરતા પ્રગટે તે અત્યંત જરૂરનું છે. તે પ્રગટે તો તો ચેતનઘોતક ભાવ ઊગવાનો જ. જપ જેટલો ઊર્મિથી, લાગણીથી અને ભાવનાથી લેવાય તેટલું ઉત્તમ.

માનસિક જપ ઉત્તમ એ વાત ખરી, પરંતુ શરૂઆતમાં સામાન્યતઃ કોઈપણ મનમાં તો જપ ન કરી શકે, કારણ કે મન તો સંકલ્પ વિકલ્પ જ કરી શકે. દ્વંદ્વ અને ગુણની ભૂમિકાવાળું મનનું (functioning) કાર્ય તો સંકલ્પ-વિકલ્પનું જ હોય. તે વિના તે બીજું ન કરી શકે. જ્યારે જપનો સતત દૃઢ અનુરાગભર્યો જીવતો ચેતનવંતો અભ્યાસ પ્રગટી જાય અને એમાં એકધારી સહજતા અને નિરંતરતા પ્રગટે ત્યારે જ મનમાં જપની ધારણા ઊગે છે.

અનેક પ્રકારના આઘાત પ્રત્યાઘાતને લીધે આપણા શરીરમાં જ્ઞાનતંતુઓમાં કંપ પેદા થાય છે. એવા કંપના પ્રકાર પણ જુદા જુદા હોય છે. જુદા જુદા પ્રકારના કંપથી શરીરમાં જુદું જુદું સંવેદન ઉદ્ભવતું હોય છે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, અહં વગેરેના ઉત્કટપણાથી અમુક પ્રકારના આવેશ અને આવેગ પ્રગટે છે અને તે આઘાત પ્રત્યાઘાતોથી જ્ઞાનતંતુમાં જુદા જુદા પ્રકારના કંપ પ્રગટે છે. આધારમાં એક પ્રકારની સમતા જ સમતોલપણું હોય છે, તેમાં આવા પ્રકારના કંપ ગેરવ્યવસ્થા પ્રગટાવે છે, અશાંતિ -અસમાનતા ઉપજાવે છે અને તેથી કરીને જ્ઞાનતંતુની સરળતાયુક્ત વ્યવસ્થિતિનો ભંગ થયા કરવાથી જ્ઞાનતંતુની કાર્યક્ષમતા ઘટતી જાય છે અને તેમની ધારણાશક્તિ ઘટતી જાય છે, સમત્વ તૂટે છે, સમતોલપણું ઘટે છે અને તેથી કરી રોગાદિ થાય છે. જપ કે મંત્ર એકધારો નિરંતરતાપૂર્વકનો હૃદયથી લેવાયા કરાતો હોય તો તેવા મંત્રની ધારણાથી જ્ઞાનતંતુઓ (tonedup) પ્રાણવાન બને છે. તેનાથી જ્ઞાનતંતુઓમાં સમતા, શાંતિ, સમતોલપણું આદિ પ્રગટે છે, એવાં શાંતિ, સમતોલપણું અને સમતા જ્ઞાનતંતુમાં પ્રગટીને એની ટોચ ઉપર પહોંચે છે ત્યારે શરીરના રોગ પણ તે નિવારી શકવાની શક્યતામાં પ્રગટી શકે છે. જપમાં એટલા માટે ગંગાના પુનિત પ્રવાહના જેવી સતત એકધારી, સળંગ નિરંતરતા પ્રગટવી એ ઘણી જરૂરની હકીકત છે. જ્યારે જપમાં એવી ભાવાત્મક નિરંતરતા ઊગે છે ત્યારે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહંનાં પ્રાકૃતિક વલણો અને ધ્યેયને યોગ્ય મઠારવામાં પ્રેરણાત્મક અને કાર્યસાધક બને છે. મનના સંકલ્પ વિકલ્પો ઘટી જાય છે. ચિત્તનો સાત્ત્વિક પ્રકારનો સંસ્કાર જન્મે છે. પ્રાણની કામક્રોધાદિક વિષયોની સ્ફુરણામાં આપોઆપ ઘણી ઘણી મંદતા પ્રગટે એવી સ્વાભાવિક ભૂમિકા પ્રગટે છે. બુદ્ધિમાં સમત્વ પ્રગટીને તેની ધારણા તેને અખંડપણે રહે છે અને અહં જે પહેલાં જીવદશામાં

દ્વંદ્વાદિક અને ગુણાદિક વિષયોમાં રોકાયેલું રહ્યાં કરતું હોય છે તે હવે તેમાંથી અટકીને ચેતન પરત્વેના જ્ઞાન પ્રેરક અભ્યાસમાં ગતિ કરવાને પ્રેરાયેલું રહ્યાં કરે છે.

જપમાં શ્રદ્ધા જરૂરી ખરી, પરંતુ એમ તો પ્રત્યેક કંઈક કશું સાકાર કરવાને તે વિષયના કર્મને પરિપૂર્ણપણે પાર ઉતારવાને માટે તે કર્મ પરત્વેની શ્રદ્ધા અનિવાર્ય છે. તેવી શ્રદ્ધા વિના તેવું થઈ શકતું હોતું નથી.

ભાઈશ્રી શાંતિલાલ દેસાઈએ જપ વિષયનું આ પુસ્તક લખ્યું છે, તેના વિષયમાં તેઓએ ઊંડું અવગાહન કરેલું છે, તેને બધાં પાસાંથી વિચારી જે રીતે એને કમબદ્ધ કર્યું છે અને એની વિશિષ્ટતા દર્શાવી છે., તે બધું તેમણે માત્ર બુદ્ધિના વિલાસથી કર્યું નથી. જપમાંથી જન્મેલી શ્રદ્ધાના પ્રાણથી એમને જે લાગ્યું તેને એમણે અક્ષરદેહમાં મૂક્યું છે. એ વાંચતાં વાંચતાં એમણે એ પરત્વે કેટલો વિસ્તૃત ઊંડો અભ્યાસ કર્યો છે તે સમજાય છે. આ તેમનું જપ ઉપરનું સાહિત્ય અભ્યાસપૂર્ણ અને જ્ઞાનયુક્ત પણ છે. જપને બધાં પાસાંથી તેમણે વિચારવાનું કર્યું છે, એવું બધું જો તેઓ જપની ભાવનામાં ન પ્રવર્તેલા હોત તો કદાચ ન બની શક્યું હોત.

ગુજરાતીમાં જપ પરત્વેનું મૌલિક એવું સાહિત્ય નહિવત્ છે. ભાઈ શાંતિલાલ દેસાઈએ ગુજરાતીમાં આવા સાહિત્યનો એક અનેરો અને અનોખો એવો મૌલિક ઉમેરો કર્યો છે. આવાં સાહિત્યનું સર્જન એકાંત અને એકાગ્ર એવી પરિસ્થિતિમાંથી જન્મ્યું છે, એનો આ જીવ સાક્ષી છે.

જપ વિષયનાં કેટલાંય ઉપનિષદ અને એવાં બીજાં શાસ્ત્રોનું તેમણે અધ્યયન કર્યું લાગે છે અને તેમાંથી તારવી તારવી શ્રેયસાધકની બુદ્ધિને જપની યોગ્યતા સિદ્ધ કરાવી આપવામાં તેમણે જે અમૂલ્ય ફાળો આપ્યો છે તેને માટે મારા હૃદયના તેમને ધન્યવાદ છે.

અનુસંધાન પાના નં. ૧૧ પર...

ધ્યાનનો કોઈ એક જ પ્રકાર હોઈ શકતો નથી. અગાઉ તમને લખ્યું છે તેમ આપણા જીવનની ભૂમિકામાં સળંગપણે એકાગ્રતાનો ભાવ (અને નહિ કે અમુક પળોએ) પ્રગટ્યા વિના ધ્યાન થવું શક્ય હોતું નથી, અને ધ્યાન એટલે શું તેનો પણ આપણને યોગ્ય ખ્યાલ પ્રગટેલો હોતો નથી. ધ્યાન કોનું, શા માટે, કેવી રીતે કરવું એ બધાંની સમજણ યથાયોગ્યપણે બહુ ઓછાને પ્રગટેલી હોય છે. આજકાલ તો જે તે બધાં આંખો મીંચીને બેસી જાય છે એ તેને ધ્યાન કહેતા હોય છે. ધ્યાનને માટે પણ અમુક નિશ્ચિત સમય, નિશ્ચિત સ્થળ અને મુખ્ય તો નિશ્ચિત પ્રકારની સળંગ એકાગ્રતાભરી મનોદશા, એ બધું ઘણું ઘણું જરૂરનું છે. એક અઠવાડિયામાં એકવાર એવા પ્રકારનું ધ્યાન રાખવું કે જે વિચાર તે વેળા આવે, તેને આવવા દેવા, અને એમાં રસ લીધા વિના સાક્ષીભાવે રહ્યા કરવાનો અભ્યાસ કેળવવો. જે કંઈ આવે-સારું કે નરસું-તેને પ્રેમભક્તિ-ભાવે, હેતુના જ્ઞાનભાન સાથે, સમર્પણ કર્યા કરવું. આવી રીતે તે તે વિચારના સમર્પણની સળંગ હારમાળા ચાલ્યા કરે એ એક પ્રકારનું ધ્યાન. વળી, એક ધ્યાન એવા પ્રકારનું પણ હોય છે, કે જેમાં આપણા પોતાના સદ્ગુરુના હૃદય પરત્વે તે એકાગ્ર અને કેંદ્રિત થયેલું રહ્યા કરે અને તેવો ભાવ ત્યારે એકધારો સળંગ જીવતોજાગતો પ્રગટેલો રહ્યા કરે. વળી, એક ધ્યાન શૂન્યત્વનું પણ હોઈ શકે, પરંતુ તે શૂન્યત્વ પાછું કેવળ કોરું અને અભાવાત્મક તો ના જ હોઈ શકે. એ શૂન્યાવકાશ એટલે કશું જ કંઈ નહિ એવું નથી, તેમાં પણ એક પ્રકારનો ગૂઢ ભાવ વ્યાપી રહેલો હોય છે.

ધ્યાનનું પરિણામ

ધ્યાનથી કરીને એકાગ્રતા અને કેંદ્રિતતા પ્રગટે એટલું જ નહિ પણ તટસ્થતા, સમતા, પ્રસન્નતા આદિ પણ પ્રગટે છે, અને તેનો ઉપયોગ રોજબરોજના જીવનના વર્તનવહેવારમાં સમજી સમજીને કર્યા

કરવાનો છે. એટલે કે આપણે જે કંઈ કર્યા કરીએ તે શાંતિથી, પ્રસન્નતાથી, સમતાથી, તટસ્થતાથી કર્યા કરીએ અને એવો અભ્યાસ જો જ્ઞાનપૂર્વક કેળવ્યા કરવાનું રાખ્યા કરીએ તો ધ્યાનમાં વિશેષ ને વિશેષ ઊંડું ઊતર્યા કરવાનું બનતું જતું હોય છે. આ તો લોક સવારમાં અડધો પોણો કલાક કે કલાક ધ્યાન કરે એટલે કે જાણે બધું જ પતી ગયું, પરંતુ તે યોગ્ય ના ગણાય. ધ્યાનમાંથી ફલિત થતાં પરિણામને આપણે વર્તનવહેવારમાં પ્રગટાવતાં રહીએ, તેમ જ ધ્યાનમાંથી ફલિત થતી ભાવનાના પ્રકારને પણ વર્તનવહેવારમાં ભાનપૂર્વક પ્રગટાવતાં રહીએ તો તેનાથી પણ એક પ્રકારની ધ્યાનની સળંગતા પ્રગટેલી રહ્યા કરે છે. ધ્યાનમાં ભાવાત્મક શૂન્યાવકાશનો અનુભવ થવો એ તો માગી લે છે દીર્ઘકાળનો સદ્ભાવપૂર્વક સેવાયેલો નિરંતર અભ્યાસ.

કરાંચી, હરિ:ૐ તા. ૧૦-૩-૧૯૪૦

૧૯૨૪માં થયેલી પ્રાર્થના

(વસંતતિલકા)

કોને કહું હૃદયપીડ થતી ઊંડી જે ?
માને ન કો, મૂરખમાં ગણી કાઢતા ને
તુંયે ન કાન ધરતો કરવું હાવાં શું ?
છાનું રડું કૂટી કૂટી શિર નિત્ય મારું.

હું શું કરું? કહીં જઉં? ક્યમ કૂહે સ્તવું હું?
રાજી કરું ક્યમ કરી તુજને પ્રભુ ! હું ?
જંજાળથી સઘળી મુક્ત કરીશ ક્યારે ?
તારો મને દઈશ હાથ પ્રભુ ! તું ક્યારે ?

બોલાવવા મુજ કને તુજને પ્રભુ ! હું,
લાંબા જ સાદ નિત પાડી ગળું દુખાવું,
મોંઘો થતો ક્યમ હશે ? પ્રભુ ! શું તું વાંછે ?
આપીશ હું ઉમળકે પ્રભુ ! વાંછશે જે.

મારે નથી તુજથી કાંઈ પ્રભુ! વધારે,
માગી જ લે મુજ થકી પ્રભુ! જોઈએ તે,
તારું જ જ્યાં સઘળું છે, વળી હું તારો,
'મારું' કહી તુજ પદે દઉં શું પછી તો?

●

તું છે કૃપાનિધિ, છતાંય કૃપા કરે ના,
તું છે દયાનિધિ છતાંય દયા કરે ના,
ખાલી મને મરવતો પ્રભુ ! શેં તું ફાંફાં ?
તારા સમો કૃપણ કોઈ દીઠો બીજો ના.

●

વાંકા બધા જહીં સુધી ગ્રહ જો! પડ્યા છે,
કોટિ કર્યે પણ ઉપાય ન કામ થાશે,
તોયે હું બેસી કર જોડી નહિ રહીશ.
મારાથી જે બનતું, સર્વ કર્યા કરીશ.

●

પ્રાર્થનાનું ધ્યાન

વળી, એક પ્રકારનું ધ્યાન એવી રીતે પણ થઈ શકે કે જેમાં પ્રાર્થનાની ભાવનાનું એકધારું જીવતુંજાગતું અનુસંધાન દિલમાં દિલથી પ્રગટ્યા કરે. પ્રાર્થનાનો ભાવ પ્રાર્થનાના કાવ્યમાં કોઈક એકાદ લીટીમાં પ્રગટેલો હોય અને તેના રટણમાંથી જે ભાવ પ્રગટે, તે ભાવ પાછો અંતરનાં મનાદિકરણોમાં ઓતપ્રોત થઈ જાય, તરબોળ થઈ જાય અથવા તેને પચાવી લે, તો તેને પણ ધ્યાન કહી શકાય. વળી, અમુક પ્રગટેલાં ભાવાત્મક શબ્દો, શ્લોક કે પ્રાર્થના કે ભજનથી અથવા જુદે જુદે પ્રસંગે જુદાં જુદાં નિમિત્તકારણોથી પ્રાર્થના કરવાનું દિલ થાય અને તેવી વેળાએ ભલે પ્રાર્થનાના અનેક શબ્દો ઊગ્યા કરે અને વાક્યોની ભલે હારમાળા ચાલ્યા કરે તોપણ તેવી વેળાએ તે પ્રાર્થનાના પ્રકારનો એક ઊંડો ભાવ દિલમાં દિલથી જીવતો-જાગતો જો રહ્યા કરતો હોય, અને તેવો ભાવ કોઈ લાગણીના પરિણામે ઊપજેલો ભલેને હોય પણ તેનાથી કરીને હૃદય ભીનું ભીનું ગદ્ગદ થઈ જતું હોય, અને પ્રાર્થના થયા જ જતી હોય, તો એવા પ્રકારનો જે એક અખંડ સળંગ

ભાવ દિલમાં જામેલો રહ્યા કરતો હોય, તે પણ એક પ્રકારનું ધ્યાન છે. (લેખકની કાવ્યપુસ્તિકા 'મનને'માંથી) દિલમાં દિલથી એકાગ્રતાથી પ્રગટેલી પ્રાર્થના એ પણ એક પ્રકારનું ધ્યાન છે. પ્રાર્થનામાં દિલની ભાવનાનું તત્ત્વ વિશેષ પ્રગટેલું હોવાથી તેનાથી કરીને જે ભાવ પ્રગટે છે, તે ભાવની ઉત્કટતાને પરિણામે એકાગ્રતા અને કેંદ્રિતતા કેળવાતી જતી હોય છે, એવી એકાગ્રતા અને કેંદ્રિતતા જે ધ્યાનથી કેળવાય છે, તે પ્રાર્થનાના તેવા ભાવથી પણ કેળવાતી હોય છે, એટલે પ્રાર્થનાથી આવું જે થયા કરે તે પણ ધ્યાનનો એક પ્રકાર ગણી શકાય.

ઝંખના

જીવનવિકાસની જે ઝંખના પ્રગટેલી હોય છે, એ ઝંખનાને સદાય ચેતનવંતી રાખવાને માટે ધ્યાન કે પ્રાર્થનાના સાધનની સળંગતા જરૂર છે. ધ્યાનથી કે પ્રાર્થનાથી એવા પ્રકારની ઝંખનાને જીવતી રાખી શકાય છે અને તે વધારે ને વધારે ભભૂકતી રહ્યા કરે છે. સાધનના તેવા જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકના અભ્યાસથી આવું જે પરિણામ પ્રગટે છે તે કંઈ નાનુંસૂનું નથી, અને આખરે તો એવી ભભૂકેલી અગ્નિની જવાળા જેવી ઝંખના જ આપણને સતત એકધારું જીવનવિકાસના પ્રવાહમાં આકર્ષી આકર્ષીને ગતિશીલ રખાવ્યા કરે છે, પરંતુ આપણે ઝંખના અને ભાવનાનો તફાવત સમજવો જરૂરનો છે. મેં સાધના અંગે કશું જ સાહિત્ય વાંચ્યું નથી તેથી તેમાંના યોગ્ય ભાવને માટે ક્યો યોગ્ય શબ્દ વાપરવો તે હું જાણતો નહિ હોવાથી તે ભાવને યોગ્ય એવો શબ્દ હું વાપરી શકતો નથી. તેની મને જાણ છે.

ધ્યાનનો ઉપયોગ

ઝંખના નિમ્નગામી હોય છે અને ઊર્ધ્વગામી પણ હોય છે, પરંતુ ભાવનાનું તેવું હોતું નથી. ભાવના તો ઊર્ધ્વગામી જ હોય છે. એવી ભાવનાને પ્રજ્વલિત ચેતાવેલી રાખવાને આવા પ્રકારના સાધનના અભ્યાસની ઘણી ઘણી જરૂર. સાધનના

અભ્યાસમાંથી જે ભાવ પ્રગટે છે, તે ભાવની પ્રેરણા જીવન વર્તનવહેવારમાં ઉપયોગમાં પરિણમે ત્યારે તે સાચી કક્ષાની પ્રગટેલી છે એમ પ્રમાણવું. એટલે કે ધ્યાનના સાધનમાંથી પ્રગટેલી એકાગ્રતા, કેંદ્રિતતા, સમતા, શાંતિ, પ્રસન્નતા વગેરે વગેરેનો આપણે સમજી સમજીને રોજિંદા વર્તનવહેવારમાં ઉપયોગ કર્યા કરીશું, તો તેની તેવી શક્તિ અનેકગણી પ્રગટવાની છે. વળી, ધ્યાન પૂરું થયા પછીથી જે એક પ્રકારની ધૂમરી રહે છે, તે ધૂમરીનો ઉપયોગ હૃદય ઉપર લક્ષ રાખીને ભાવાત્મક સ્મરણ કર્યા કરવામાં કરીએ, તો તેનું જોશ ખપમાં વિશેષ લાગી જાય છે.

પ્રવૃત્તિમાત્રમાંથી ભગવાનનો ભાવ

આવી રીતે સાધનના અભ્યાસમાંથી પ્રગટેલાં પરિણામનો ઉપયોગ થતાં થતાં તે જ સાધનના અભ્યાસનો ભાવ વર્તન-વહેવારમાં પણ સળંગપણે રહ્યા કરે છે. આમ, ધ્યાન, પ્રાર્થના, ત્રાટક, સ્મરણ આદિ સાધનના અભ્યાસના ભાવને આપણે જેમ જેમ તેને વર્તનકળામાં ઉપયોગ કરતાં જઈશું, તેમ તેમ તેવા ભાવની કળા વિશેષ ને વિશેષ ખીલવાની છે. અરે ! કોઈ પણ પ્રકારની 'સારી' સમજાયેલી કે 'નરસી' ગણાતી લાગણી વગેરેના અંતરમાં ઊઠતા દરેક પ્રવાહનો સદુપયોગ એકાગ્રતા અને કેંદ્રિતતા પ્રગટાવે એ રીતે કર્યા કરવાનો છે. 'ભાવો બેઠો જપે, અને જે આવે તે ખપે,' એ કહેવતનો અર્થ તો નકારાત્મક છે, પરંતુ આપણે તેને સવળા અર્થમાં લેવાનો છે. જેનો તેનો સાધનના અભ્યાસના ભાવમાં ઉપયોગ કર્યા કરીને તે કેમ કરીને વિશેષ ને વિશેષ બળવત્તરપણે પ્રગટ્યા કરે અને આપણને ટટાર કરાવીને બેઠા કરે, તે જ એકમાત્ર આપણને તો ખરેખરું ખપનું છે. પછી તો, ગમે તે પ્રવૃત્તિમાં આપણે ભલેને હોઈએ, તોપણ ત્યાં ત્યાંથી આપણને ભગવાનનો ભાવ જ મળ્યા કરવાનો છે, તે નક્કી જાણશોજી.

(‘જીવન દર્શન’ ૧૧મી આ., પૃ. ૮૩ થી ૮૯)

અનુસંધાન પાના નં. ૮ પરથી...

જપ એક અમોઘ દૈવીશક્તિ છે, એ તો એના પ્રયોગમાં જેમણે યાહોમ કરીને ઝંપલાવ્યું છે અને એમાં સર્વ રીતે સર્વ ભાવે સમર્પણ કરેલું છે એવા પ્રયોગવીરને સમજાયા વિના, અનુભવાયા વિના રહી શકતું નથી.

ભાઈ શાંતિલાલ દેસાઈએ આ સર્જન કરીને સમાજની ઉત્તમ સેવા કરી છે.

ગુજરાતીમાં આવા પ્રકારના સર્જનની જે ઊણપ હતી, તે પણ આ પુસ્તકના પ્રકાશનથી પૂરી પડે છે, તે ઘણા સંતોષની હકીકત પણ છે.

આ લખાણને હું સર્જન શાથી કહું છું તેનું કારણ પણ છે. એમાં માત્ર પાંડિત્ય જ છે એમ નથી, પરંતુ તેમાં તો જપની શ્રદ્ધામાંથી ફલિત થતી મૌલિકતાનું પણ દર્શન થતું લાગે છે; એવા સર્જનનું મૂલ્ય અનેરું હોય છે અને એ ચિરંજીવી બની શકે ખરું.

ભાઈ શાંતિલાલને આ સર્જન કરવાનું દિલ પ્રગટેલું. એને પણ હું તો પ્રભુની કૃપા જ તેમના ઉપર વર્ષા એમ માનું છું. જે એમને આ સર્જન કરવાનું દિલ જાગ્યું તે એમની એવી એકાગ્ર અને એકાંત એવી પરિસ્થિતિમાંથી, નીરવતામાંથી જે પ્રગટે છે તે દિલને સ્પર્શી શકતું હોય છે.

માનવીના દિલમાં જપની ભાવનાને સજીવન કરાવવામાં, કેળવવામાં અને દઢાવવામાં ભાઈ શાંતિલાલ દેસાઈએ તેમના આ સર્જનથી જે ફાળો આપ્યો છે તે તેમની ભગવત્ પ્રસાદી કંઈ નાનીસૂની નથી.

પ્રભુ એમના દિલના ભાવના નિરંતરતાની જ્ઞાનભક્તિકર્મની નિષ્ઠામાં પ્રગટાવો એવી પ્રાર્થના. હરિ:ૐ આશ્રમ, — મોટા નડિયાદ

તા. ૧૦-૦૯-૧૯૬૪

(‘સર્વોપયોગી જપસાધના’ દ્વિ.આ., પૃ. 11 થી 20)

એક ઘડામાં કંઈક ભરેલું હોય ને તેમાં બીજું ભરવું હોય તો પેલું બીજું ઘડામાં ભરવાનું છે એનું આપણને પૂરેપૂરું ભાન જાગેલું હોવાથી અંદરનું હોય છે તેને બહાર કાઢીએ છીએ. તેવી રીતે આપણામાંથી કામ, ક્રોધ, મદ, મોહ, લોભ, મત્સર, અહંકાર ઈત્યાદિ નીકળવાં ઘટે. તે એની મેળે તો કોઈ કાળે ના નીકળી શકે. પરંતુ જ્યારે ઊર્ધ્વ માર્ગ પરત્વેનું જીવને પૂરેપૂરું ભાન જાગી જાય છે તે વેળા, તે બધાંને કાઢવાને માટે ખાસ પ્રયત્ન પણ કરવો પડતો નથી. લાગેલી લગની એ જ મોટામાં મોટો પુરુષાર્થ છે. જીવમાં જીવ કક્ષાનું જે તે બધું હોવા છતાં લગની લાગી જતાં લગનીના વિષયમાં જીવની ગતિ સહજમેળે થતી રહે છે. એમ જ્યારે તેવા પ્રકારની ગતિ થતાં થતાં તેમાં વેગ અને ધસમસતું જોશ પ્રગટે છે તેવી વેળા સાધકને પોતાને પોતાના જીવપણાનું પણ અને તેની પ્રકૃતિના બળવાનું પણ ખરેખરું ભાન જાગી જાય છે. તેવી વેળાએ તેવા જાગેલા સાધકના જે પ્રયત્ન થાય છે, એ પ્રયત્નમાં ખરેખરા પ્રાણ પ્રગટેલા હોય છે, જેનાં ખમીર અને નૂર કોઈ જુદા જ પ્રકારનાં રહે છે. તેવી વેળાએ એક બાજુએ નીચેથી ઉપર જવાનો જાગ્રત પ્રયત્ન રહ્યા કરે છે ને ઉપરનાની લહે લાગેલી હોવાથી મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહંકારમાં તેનો સંપર્ક રહે છે. આમ નીચેથી ઉપરમાં અને ઉપરનો નીચેમાં સંપર્ક જાગતો બને છે. એવી વેળા મોહપિંજરમાં માનવીથી ડોકિયાં કરાઈ જાય છે, તો તેમાંથી તેને સવેળા જાગી જતાં વાર લાગતી નથી. માનવી ઉપર જવાનો પ્રયત્ન કરે એટલે તે દિશામાં સડસડાટ કરતો ઉપર ચાલ્યો જ જાય તેવું કશું નથી હોતું. (જ્યારે ખરેખર ઊંચે ચઢવાની લગની લાગેલી હોય છે, ત્યારે જીવ પડે ખરો, પણ એવા પડવાપણામાંથી તો તે અનેકગણો

વેગ મેળવી લે છે ને તેમાંથી નવી સમજણ ને નવા પ્રાણ મેળવે છે; અને તેની ચઢવાની ગતિમાં વધારે પ્રાણને ચેતન પ્રગટે છે.) એટલે એકવાર જો આપણને લગની લાગી જાય અથવા આપણી 'માંહેલો' જાગી જાય અથવા ચેતનનાં સંપર્કની ઝાંખીનો અનુભવ થઈ જાય તો પછી જીવની ઊર્ધ્વ પ્રકારની ગતિ નિશ્ચિત થઈ ગઈ એમ સમજવું. તે પછીથી પણ જીવ, જીવપ્રકારના વિષયમાં વિચારવાનું નહિ કરે એમ તો નહિ બને; પણ એનાથી મોહપિંજરમાં જકડાઈ જવાનું બન્યું હોવા છતાં એમાંથી એને નીકળી જતાં વાર લાગતી નથી. ઉપર લખ્યું છે તેવા પ્રકારનો જીવ એવા મોહપિંજરમાં પડે છે, તેના પ્રકારમાં ને એક સર્વ સાધારણ જીવ જે મોહપિંજરમાં પડે છે એના પ્રકારમાં આસમાન જમીનનો ફરક છે. જગત તે બંને જીવનો એક જ પ્રકારનો દેખાવ જોઈને પેલા સાધક જીવને કદાચ નિંદે પણ ખરું. પરંતુ સાધક કશામાં પડી રહી શકતો નથી. તે તો જ્યાં ત્યાંથી ઊભું થવાનું જ શીખ્યો છે, જેને જે બાબતની લગની લાગે છે તેમાં તેનું મન સહજ રહે છે. માટે આપણે લગની લાગે લગાડવી છે એવો પાકો હૃદયમાં નિશ્ચય કરીને જીવનના સાધનમાં પ્રભુકૃપાથી મંડ્યા રહેવાનું છે.

(‘જીવનસોપાન’ ત્રીજી આ., પૃ. ૭૪-૭૫)

ગુરુને કઈ ભેટ ખપે

આ શરીરના જન્મદિવસે એટલે ભાદરવા વદ ચોથના દિવસે તારો કાગળ મળ્યો. તારા પ્રણામ પણ મળ્યા. મારે ભેટમાં પ્રણામ નથી જોઈતા. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ને એ ઉપરાંત હૃદય-દિલ, એ બધાં પૂરેપૂરાં મળે અને તે બધાં પૂરેપૂરી શરણાગતિની ભાવનાવાળાં જ્ઞાનયુક્ત થઈને મળે તો તે તેની ભેટ ખપની છે.

(‘જીવનસોપાન’ ત્રીજી આ., પૃ. ૭૬)

પુરુષ જીવ કરતાં સ્ત્રી જીવનો અવતાર સારો છે આ હકીકત કોઈ માનશે નહિ, પણ તે સાચી છે. પુરુષને જવાબદારી, ચિંતા, બીજી બધી કમાવાની ભાંજગડ એવું બધું અનેક પ્રકારનું વિસ્તારવાળું બીજું બધું ઘણું ઘણું હોય છે. તે પ્રપંચનો અને પાપનો પણ વિશેષ ભાગીદાર છે. સ્ત્રીને તેવાપણાનો પ્રકાર ઓછો છે. નકામું નકામું મનથી વહોરી લે તો જુદી વાત. કામ કરવાનું હોય તે કાંઈ જવાબદારી ન ગણાય. પુરુષને ચારે તરફથી ઉપાધિ વળગે છે. જ્યારે સ્ત્રીને ઉપાધિનું વર્તુળ સાંકડું હોય છે. તેનું પ્રમાણ પણ બળવત્તર હોતું નથી. એટલે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સ્ત્રી ધારે તે કરી શકે અને કરાવી પણ શકે. તેણે મન પર તે લીધું હોવું જોઈએ.

સંસારમાં કોઈનો વિરોધ ન કરવો. સૌ સાથે હળીમળીને ચાલવું, માનઅપમાનને પડતું મૂકીએ ને બધાંની સેવા કરવાની જ શ્રીપ્રભુ પ્રીત્યર્થે જ્ઞાનપૂર્વકની ભાવના કેળવીએ તો એ સકળ સંસાર સ્ત્રીનો જ છે. અને આપણે સંસારના છીએ. એમાં કશો તફાવત રહેતો નથી. આપણો બીજાઓ પરત્વેનો સદ્ભાવ જો દિલમાં પ્રજ્વલિત રહ્યાં કરશે તો કાળ જતાં બીજાઓનાં દિલ આપણાં તરફ જરૂર વળવાનાં. તે કાજે આપણે અંત સુધી ધીરજ કેળવવાની છે ને રાખવાની છે. સદ્ભાવ રાખી આવી પડેલું કર્મ કરી છૂટવું? અને તે અંતરના ઉમળકાથી કરવું. એવી રીતે જાતને ઘસાવાનું બને, તે જો પ્રેમ ઉમળકાથી વધાવી લઈએ તો તે અતિ ઉત્તમ ગણાય.

‘જીવનપ્રવેશ’ પ્ર.આ., પૃ. ૮૩-૮૪

સ્ત્રીપુરુષ પરસ્પર વિકાસ

સ્ત્રી પુરુષના દ્વૈત દ્વારા જીવનમાં એક શક્તિ પેદા થાય છે. જીવનના ક્ષેત્રમાં બન્ને જો સમભાવી, સમઅંગી, ને સમરસિક નથી થઈ શકતાં, તો તેઓ

અધમૂવા જેવાં જ રહેવાનાં છે. કશું યોગ્ય સર્જન કરી શકવાનાં નથી. સ્ત્રીની પ્રકૃતિ ઉન્નતગામી, દિવ્ય બની શકેલી નથી ને દિવ્ય ચેતનાને પોષક બનેલી નથી. માટે જ આપણે પામર રહેલાં છીએ. માટે જ આ બધા ભવ્ય આદર્શોનાં વલખાં માર્યા કરીએ છીએ.

સ્ત્રી ફક્ત દેહની ભૂખ શમાવવા માટે છે એવું સમજનાર પુરુષ તે પુરુષ નથી, પણ સંપૂર્ણપણે અજ્ઞાની છે ને મૂર્ખ પણ છે, એમ સમજવું. એ તો જીવન ભૂખ સમજવા માટે છે. પુરુષ પ્રકૃતિના વિકાસને અનુકૂળ નારીશક્તિ એટલે જગત્જનની, આદ્યશક્તિ એનું દર્શન આપણને એમાંથી મળે. એ આપણને સદા ઉદ્યમશીલ અને ખંતવાળા રાખનારી અને સાહસ અને હિંમત પ્રેરનારી ને રણક્ષેત્રમાં કેસરિયાં કરનારી હોય છે. પુરુષ હીનપ્રયોજન દ્વારા સ્ત્રીને પણ હીન બનાવે છે. એવો પુરુષ તે કાપુરુષ છે. જ્યાં અપેક્ષા નથી, બદલાની ભાવના નથી. જ્યાં આવું બધું છે, ત્યાં પુરુષ સ્ત્રીની અખંડ મર્યાદા રાખે છે.

‘દામ્પત્યભાવના’ બી.આ., પૃ. ૨૩

લગ્ન એ સ્ત્રીનો નવો અવતાર

હિન્દુ સ્ત્રીને પરણ્યા પછી નવો અવતાર આવે છે. એનાં માબાપ, વાતાવરણ ને જીવન બધું જ પલટાઈ જાય છે. એણે પોતાની રહેણીકરણી, સ્વભાવ એ બધું જૂનું ગણીને ભૂલી જવાનું હોય છે ને નવા વાતાવરણને અનુકૂળ થવાનું હોય છે. તેથી એ નવો જન્મ ગણાય છે.

જે સ્ત્રી ભક્તિપૂર્વક, શ્રદ્ધાપૂર્વક, જ્ઞાનપૂર્વક પોતાના પતિને આધીન રહે છે, તે સંસારને તરી

અનુસંધાન પાના નં. ૧૪ પર...

મનના અસંખ્ય ફંદોને ઓળખી કાઢી તેવા કોઈ પણ ફંદમાં ના ફસાઈએ એટલી પૂરેપૂરી જાગૃતિ રાખ્યા કરવાની છે. મન તો :-

***‘જુદા ચાવવાના, બીજા કાં બતાવે ?’**

એવું કરે છે. તેની યુક્તિઓ અને દાવપેચો પારખવાં એ કંઈ સહેલી વાત નથી. એવે વખતે આપણી સાચી તત્ત્વપરીક્ષા થઈ જતી હોય છે. અરે ! કંઈક પ્રગતિ થતાં જોઈ શકીએ છીએ કે ડગલે ને પગલે જીવનના નિત્યના વહેવારોમાં પણ, વાણીમાંથી અજાણપણે સરી પડતાં વાક્યોમાંથી પણ, આપણી પરીક્ષા થઈ રહેલી હોય છે, અથવા કહો કે જીવનનું ઊંચાનીચાપણાનું પ્રગટ થવાપણું થતું હોય છે, પરંતુ માત્ર જેને તેવી આંખ ઊઘડી હોય છે, તે તે જોઈ શકે છે. અહીં ‘આંખ ઊઘડી’ એટલે સતત, એકધારું, પળેપળનું હેતુપૂર્વકનું, જાગૃતિમૂલક જીવનની સાથેનું અનુસંધાનપણું. ક્યાંય પણ ભેરવાઈ ના પડીએ અને કશાયને અંગે જાગેલા વિચારોમાં, વૃત્તિઓમાં કે લાગણીઓમાં ભરાઈને ફસી ના પડીએ, તે ખાસ તકેદારી રાખીને સતત જોયા કરવાનું છે. એવી રીતના જીવતાજાગતા જોયા કરવાના અભ્યાસમાંથી ખરેખરી તટસ્થતા અને સમતા પ્રગટે છે. આવા પ્રકારની તટસ્થતા અને સમતા, શાંતિ, પ્રસન્નતા વગેરે કેળવાતાં કેળવાતાં અને તેનું જ્ઞાનભાન અનેક પ્રકારના કર્મ વહેવારમાં જાગ્રતપણે કેળવાયા જતાં તેમાંથી એક એવા પ્રકારનું સમત્વ ફલિત થતું અનુભવાય છે, કે જે સમત્વ જીવનવિકાસનો સાચો પાયો બની જાય છે. બુદ્ધિમાં સમત્વ પ્રગટે એને ગીતામાતા યોગ કહે છે. આવું સમત્વ પ્રગટાવવાને માટે (જોકે તે સમત્વ તો ઘણી ઊંચી કક્ષાનું હોય છે,) આપણે કંઈ પણ કશામાં મુદ્દલે ભેરવાઈ ના પડીએ તેની તો ઘણી ઘણી કાળજી

રાખવાની હોય છે. એવી જે ભેરવાઈ ના પડવાની કેળવણી જ્યારે ખરેખરી પાકે છે ત્યારે જ તટસ્થતા અને સમતા પ્રગટી શકે છે, જેને આજે આપણે સાત્ત્વિક વિચાર, વાણી અને વર્તન સમજીએ છીએ, એમાં પણ કેટલું ભેળસેળપણું હોય છે, તેનું આપણને ભાન નથી. અલબત્ત, આનો અર્થ એવો નથી કે આપણે પથ્થર જેવા જડ રહેવાનું છે, પરંતુ એ બધી લાગણીઓ, ઊર્મિઓ, ભાવનાઓ વગેરેના ઊભરા વખતે પણ અંતરમાં હેતુના જ્ઞાનભાન સાથે જાગ્રત રહીને તટસ્થતાપૂર્વક તે નિહાળીને તેમને પણ એક સાધન તરીકે ઉપયોગમાં લેવાની છે. તેવી લાગણી વગેરેના ઊભરા કે હુમલા દરમિયાન પણ અંતરમાં તો અંતરથી અંતરનાં પ્રાર્થના, સ્મરણ વગેરે ભાવમાં તે શક્તિના પ્રવાહને વાળ્યા કરવાનો છે.

(‘જીવન દર્શન’ ૧૧મી આ., પૃ. ૪૦-૪૧)

અનુસંધાન પાના નં. ૧૩ પરથી...

જાય છે. ને પોતાના પતિને પણ તારી શકે છે. એટલું જ નહિ પણ સકળ સંસારનો તે ઉદ્ધાર કરી શકે છે. એવી સ્ત્રી આજે પણ આ પુણ્યભૂમિમાં પાકે છે. પણ તે રણમાંના વીરડા જેવી જવલ્લે જ જોવા મળે છે.

જીવન હાર પામવા માટે નથી. જીવન તો એક પછી એક વિજયની હારમાળા બનાવવા માટે છે. માટે જીવનમાં મસ્તી-પ્રેમ-આનંદ એ બધાંથી પોતાના જીવનસ્વામીના ભારને ઓછો કરવામાં આપણે પ્રેરણારૂપ બની શકીએ. એને આપણા જીવનમાં અંતરમુખ કરાવી શકીએ, ત્યારે જ આપણે શક્તિમાતા ખરાં, બાકી તો બૈરાં ! એવી માતાઓને લાખો વાર કોટિ પ્રણામ !

‘દામ્પત્યભાવના’ બી.આ., ૧૨૨-૧૨૩

(‘નારીજીવન-ધન્યજીવન’ પ્ર.આ., પૃ. ૭ થી ૧૦)

હરિને ભજતાં

હરિને ભજતાં હજી કોઈની લાજ જતી નથી જાણી રે,
જેની સુરતા શામળિયા સાથ, વદે વેદ વાણી રે.... ટેક.
વહાલે ઉગાર્યો પ્રહલાદ, હિરણ્યાકંસ માર્યો રે;
વિભીષણને આપ્યું રાજ્ય, રાવણ સંહાર્યો રે... હરિને (૧)
વહાલે નરસિંહ મહેતાને હાર, હાથોહાથ આપ્યો રે;
ધ્રુવને આપ્યું અવિચળ રાજ, પોતાનો કરી સ્થાપ્યો રે...હરિને (૨)
વહાલે મીરાં તે બાઈનાં ઝેર, હળાહળ પીધાં રે;
પાંચાળીનાં પૂર્યાં ચીર પાંડવ કામ કીધાં રે.. હરિને (૩)
આવો હરિ ભજવાનો લહાવો ભજન કોઈ કરશે રે;
કર જોડી કહે 'પ્રેમળદાસ' ભક્તોનાં દુઃખ હરશે રે...હરિને (૪)

— પ્રેમળદાસ

આપણે હમણાં જે ભજન ગાયું, તે દેખાય છે સીધું સારું, પણ આ માર્ગમાં જવાનું થયું ત્યારે મારા ગુરુમહારાજે આ ભજન ગાવાની સલાહ આપી. આ ભજન મને પણ સારું લાગ્યું. એના અર્થની તે વખતે મને સમજ પડી ન હતી, પણ પછી ધીમે ધીમે સમજ પડી. એનું રહસ્ય ઊંડું છે. પહેલું પદ 'હિરણ્યકશ્યપ માર્યો' એમ કહેતા નથી પણ 'વહાલે ઉગાર્યો પ્રહલાદ' એમ કહ્યું છે. એટલે કે પ્રહલાદમાં જેવી જીવતી જાગતી તમન્ના હતી તેવી તમન્ના આપણામાં જાગે અને એવી તમન્ના વડે હિરણ્યકશ્યપનો નાશ થાય. આપણામાં પણ બંને વૃત્તિઓ હોય છે. પણ દૈવી વૃત્તિઓને જાગતી કરીએ તો આસુરી વૃત્તિઓ આપોઆપ નાશ થાય છે. એટલે તો અહીં પહેલાં સંહાર થવાનું છે અને તો જ આ માર્ગમાં આગળ જવાની તક મળે છે.

વિભીષણને રાજ્ય : બીજા પદમાં વિભીષણને રાજ્ય આપવાની વાત છે તે રાજ્ય કેવું? આપણા લોકોની સમજણમાં છે તેવું રાજ્ય નહિ, પણ એ તો રામનો પરમ ભક્ત છે. સામાન્ય રાજવી નથી. એને

તો આત્માનું રાજ મળે છે. એ ભગવાનમાં લીન થઈ જાય, સમર્થ બની જાય, એ પ્રકારનું ચેતનનું રાજ્ય મળે છે.

હાથોહાથ હાર : ત્રીજા પદમાં 'નરસિંહ મહેતાને હાર' હાથોહાથ આપ્યાની વાત ગાય છે. આપણે એવી વાતોને હસી કાઢીએ છીએ. હું તો નાનો માણસ છું. મારા વખાણ કરવા નથી કહેતો, પણ મારા જીવનમાં પણ એવી પ્રત્યક્ષ બનેલી હકીકત કહું છું. મને પણ ભગવાને ઉપરથી આપ્યું છે. હું હરિજન સેવક સંઘમાં કામ કરતો હતો. ફાળા અંગેના કેટલાયે પ્રસંગો બનેલા છે. પરીક્ષિત લાલભાઈ વગેરે એના જાણકાર છે. એવા એક-બે પ્રસંગોનું વર્ણન કહું : એક વખત ઠક્કરબાપાની ૭૦મી વર્ષગાંઠ નિમિત્તે, રૂ.૭૦,૦૦૦નો ફાળો ઉઘરાવવાનું નક્કી થયું. મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ એ અંગે લખી હરિજનમાં છપાવેલું, હું એ વખતે કરાંચીમાં હતો, સીધિયા સ્ટીમ નેવીગેશન ક્લુ. ના મેનેજરને ત્યાં રહેતો હતો. મને તે વખતે ઘણું લાગી આવ્યું. હું સંઘમાં પણ ઘણાં વર્ષ રહ્યો, પણ ગરીબાઈને

કારણે ફાળામાં આપવાને મારી પાસે કશું મળે નહિ. મને ખૂબ સાલ્યું. રડવું પણ આવ્યું. આપણામાં સદ્ભાવના જાગે એટલું જ પૂરતું નથી, પણ આંતરિકપણે ભાવ રાખવો જોઈએ. તેના વિના સદ્ભાવ યાલે નહિ. તેને આકાર આપવો જોઈએ. એનાથી જ નિરાકાર સાકારમાં ફેરવાયો. ચેતન અણુઅણુમાં પ્રસર્યું. આ અનંત કાળની પ્રક્રિયા છે - એવી જીવતી જીગતી ભાવના હોવી જોઈએ. તે વખતે યાગલા સાહેબ કોર્પોરેશનના મેયર હતા. તેઓ કુરાનના ભક્ત હતા. તેઓ કુરાન વાંચે તેની મને સમજણ પડે અર્થ હું કાઢું અને કહું. કોઈ પાદરી આવે અને કહે કે, 'I and Father are one' તેમને પણ કહેતો કે એ તો અમારા વેદાંત કાળનો સિદ્ધાંત છે. એક વખત યાગલા સાહેબના બંગલા આગળ ઊભો હતો, ત્યાં પડીકામાંથી રૂ. ૧૦ની નોટ મળી. કરાંચીના રસ્તા સાફ. જમશેદજી (મેયર)ની મહેનતને કારણે સફાઈની બાબતમાં કરાંચી હિન્દુસ્તાનમાં પ્રખ્યાત હતું. મેં તે યાગલા સાહેબને વંચાવ્યું. તેમાં લખ્યું હતું કે આ પડીકાની રકમ જેને મળે તે પોતાની ઈચ્છામાં આવે તેમ વાપરી શકે છે. આમ, મારું ફાળામાં રકમ ભરવાનું આપોઆપ બન્યું.

બીજી એક વખત માલવિયાજીએ ફાળા માટે અપીલ કરેલી. માલવિયાજી વિદ્વાન હતા. આપણી હિંદુ સંસ્કૃતિના પ્રતીક સમા હતા. એમની અપીલના જવાબમાં ફાળો ભરવાની ઉત્કટ ઈચ્છા હતી. તે દરમિયાન એક વખતે ચંદ્રભાગા અને સાબરમતી વચ્ચે હેમંતભાઈ સાથે જતો હતો. તેમની પાસે તો ઈશ્વરે આપેલા બે પૈસા છે. એટલે તેમને તો રૂ. ૫૧ મોકલી આપવાનું કહ્યું, પણ મારી પાસે તો કશું હતું નહિ. હું તો તેમની અપીલના જવાબમાં કશું આપી શકું એવી ઉત્કટ તમન્ના હતી. તે વખતે પણ ભગવાને મારું કામ કર્યું. મને ચાલતાં ચાલતાં લઘુશંકા થઈ. હું લઘુશંકા કરવા બેઠો. ત્યાં પડીકું મળ્યું. તેમાંથી બે વીંટીઓ મળી. તેમાં પણ પહેલા વખત જેવું જ લખાણ હતું. જીવનમાં આવા સાત-

આઠ બનાવો બન્યા છે. એટલે આ હકીકત બની શકે તેવી છે. એ સત્ય હકીકત છે. આપણી બુદ્ધિ ભલે ન સ્વીકારે, પણ ખરી વાત તો સુરતા લાગી જવી જોઈએ. જેનું એવું થઈ જાય છે તેની તેવા ભક્તોની ક્યારેય આબરૂ જતી નથી. મારા તમારા જેવાની જતી રહે છે.

મીરાંબાઈનાં ઝેર : પછીના પદમાં 'વહાલે મીરાં તે બાઈનાં ઝેર હળાહળ પીધાં રે' - આપણામાં તો હળાહળ ઝેર ભરેલું છે. લોભ, કામ, મોહ, મત્સર પ્રસરેલા છે. આપણે પણ ચેતનાની અપેક્ષાએ ભક્ત બની રહીએ, તો હળાહળ ઝેર પી જાય છે. એટલે આ બધું દૂર થાય. મેં તો આ બધું રૂપકના અર્થમાં ઘટાવ્યું છે. આવું એકદમ બનતું નથી. ભગવાનના ભક્ત થાય તેના માટે 'With conscious motive' ઉત્કટ પુરુષાર્થ કરો તો ઝેર જરૂર પી જાય. આજે પણ એવા છે અને અનેક લોક કહી ગયા છે કે મીરાંબાઈનાં ઝેર પીધાં અને પાંચાલીનાં ચીર પૂર્યાં. આપણે પણ પાંચાલીની માફક નગ્ન થવાનું છે, વચ્ચો કાઢી નાખીને નહિ પણ મોહ-મત્સરરૂપી આવરણો જે આપણને વળગેલાં છે તેને કાઢી નાખવાનાં છે, અને એ રીતે આવરણોથી મુક્ત થવાનું છે, અને તેવું થાય તો ભગવાન ચેતનરૂપી ચીર પૂરે છે.

ભક્તોનાં દુઃખ : છેલ્લે 'આવો હરિ ભજવાનો લહાવો, ભજન કોઈ કરશે રે' - ગાયું છે. લખનારે વિશેષ સત્ય મૂક્યું છે. ભક્તોને પણ દુઃખ હોય છે. તેઓને તેની આજુબાજુ રહેલા અનેક લોકોને દુઃખથી આવરાયેલા જોઈને ચેન પડતું નથી. એ તો બધામાં ચેતનને જોતો હોય છે. અને એ રીતે લોકોને માર્ગે જાય તો સુખ પામે.

સંત ભક્તોએ આધાર આપ્યો છે ભગવાનનું શરણું. એનાથી સહારો મળે છે, ઓથ મળે છે અને કલેશ, દુઃખ, મૂઝવણ, વગેરેમાં ભગવાનના શરણાથી

અનુસંધાન પાના નં. ૧૭ પર...

પુત્રને ઉત્તમ ગુણવાળો બનાવવા માટે મારા આશીર્વાદની જરૂર હોય નહિ. એ આશીર્વાદ તો તમો, માતાઓ જ આપી શકો. એ એનું જીવન સાર્થક કરે એવો બનાવવાનું તમે ધારો તો જરૂર બનાવી શકો; એ શક્તિ, પ્રાણ, શ્રદ્ધા, ભાવ એ બધું જ બહેનોમાં છે જ. માત્ર એના ઉપયોગનું ક્ષેત્ર જુદું હોય છે. એ સ્થળાંતર થતાં બધી શક્તિ જન્મશે. સંતાનને પ્રેમભાવથી ઉછેરો. એની આગળ ભગવાનની વાતો કરો, રામધૂન સંભળાવો, સ્તનપાન કરાવતી વેળા તમે ખૂબ શાંત ને પ્રેમભાવવાળાં બની એકાગ્રચિત્તે ભગવાનનું નામસ્મરણ કરતાં રહો. જેથી એ બધો ભાવ એનામાં ઊતરે, પણ પ્રથમ તમારા દિલમાં એ તમન્ના પ્રગટવી જોઈએ, કે મારે એને એવો બનાવવો છે.

તમારા પુત્ર વિશે તમે મા-બાપ કોઈ પણ પ્રકારની આસક્તિ, ઈચ્છા મનમાં પણ સેવશો નહિ. જે બાળકો ઉપર તેમનાં મા-બાપોની એવી રાગાસક્ત તીવ્ર ઈચ્છાઓના હુમલા થયેલા છો, તેઓ ઘણી વાર મા-બાપોની ઈચ્છાથી વિરુદ્ધના જ નીવડેલા છે. એટલે એને જેવા થવું હશે તેવો થશે.

સંતાનને આપણી રીતે નહિ પરંતુ તેની રીતે, તે શોભે એમ એને પાસાં પાડવાનું કામ ભગવાને આપણને સોંપેલું છે. એને ઓપ ચઢાવવાનું કાર્ય યોગ્ય રીતે નહિ કરી શકીએ, તો આપણો ધર્મ આપણે ચૂક્યા ગણાઈશું. એને ઘડવાનું કામ આપણા (મા-બાપના) જીવનવિકાસ માટે છે. એ કર્મ કરવામાં આસક્તિ, મોહ, મમતા, રાગ, આદિ આપણને મુદ્દલ ન હોવાં ઘટે. જેટલો મોહ, રાગ અને મમતા તેટલી જ જકડામણ વિશેષ અને મુક્ત થવું અશક્ય. જો મુક્તિને માર્ગે જવું હોય તો આ બધામાંથી છૂટાય તેમ પ્રવર્તવું.

જગતમાં જેમ બીજાં બધાંનું સાધકે પ્રેમથી સહી લેવાનું રહે છે તેમ આપણાં ફરજંદોનું પણ સમજાવૂંક ગળી જવામાં આપણી (મા-બાપોની) યોગ્યતા છે. છોકરાં યોગ્ય રીતે ન વર્તે તો તેનું પરિણામ તેઓ પોતે જ ભોગવવાનાં છે, તે જાણજો. પ્રેમ-ભાવે, તપશ્ચર્યાભાવે સહેવું ને ઉદાર દિલ રાખીને તેમને સમજાવટ કર્યા કરવી એ જ તેમને યોગ્ય સમજણમાં ને વર્તનમાં લાવવાનો માર્ગ છે. ન સમજે તો આપણું માનભંગ થાય છે એમ પણ ન માનવું ઘટે. ‘તો પછી આપણું સ્થાન ક્યાં’ એમ મન આપણને પૂછે; તો આપણું સ્થાન આપણામાં જ રહેલું છે. કશાથી ત્રાસવાનું ન હોય. બુદ્ધિથી શક્ય હોય તો તેટલો, હૃદયપૂર્વકની યોગ્ય ભાવનાથી, એનો ઉકેલ થવા કાજે જે કંઈ યોગ્ય હોય તે કરવું ને સંતોષ માનવો.

(‘જીવનપરાગ’ પાંચમી આ., પૃ. ૪૮૯ થી ૪૯૦)

અનુસંધાન પાના નં. ૧૬ પરથી...

હળવાશ થાય છે. સંસાર વહેવારમાં બીજું પણ એક પાસું છે. અને તે ગૂંચ-મુશ્કેલીથી આવરાયેલું છે. જ્ઞાનીને પણ તેવું હોય છે. પણ સંસારના લોકો આવરાઈ જાય છે. ભક્ત કદીયે આવરાઈ જતો નથી. એટલો ફેર છે. કોઈ મનુષ્ય બાકી નથી અને હવે પછી એ બધું રહેવાનું પણ ભક્તના હૃદયમાં શાંતિ, ધીરજ, પ્રસન્નતા, તટસ્થતા જળવાઈ રહે છે. બધાની ઈચ્છા તેવી હોય છે, પણ કાંઈ એવું ઈજેક્શન નથી કે તેવું બની જાય. એને માટે એક જ આધાર અને તે પ્રયોગાત્મક છે એવું કહી ગયા છે. એટલું જ નહિ પણ ન્યોછાવર કરીને — યા હોમ કરીને કહી ગયા છે. એ જેમ તેમ બતાવ્યું નથી. કરુણા લાવીને તેમ કર્યું છે એથી કરીને જરૂર શાંતિ મળવાની.

‘મૌન એકાન્તની કેડીએ’ પૃ. ૧થી ૪

મોટાની સાથે રહેતાં રહેતાં ઘણાં અલૌકિક દશ્યો મેં જોયેલાં છે, પણ એમાંથી બે દશ્યો પાછળનું દષ્ટિબિંદુ સમજાયું હોવાથી એનો જ ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય માનું છું.

(૧) અમે રાયપુરમાં રહેતાં હતાં. એ નિવાસસ્થાનમાં મોટા પધારે તો સારું એવી મારી તથા અરુણાની ભાવના હતી. અમારી પડોશમાં રહેતા કૌશિકભાઈ જાનીને ત્યાં મોટા પધારવાના હતા. એ દિવસે પાછા ફરતાં અમારા નિવાસમાં થોડો સમય બેસે એમ ગોઠવાયું હતું. કૌશિકભાઈનો નિવાસ મકાનના બીજા અને ત્રીજા માળે હતો. ઉપર જવા માટેનો સીડીમાર્ગ ખૂબ સાંકડો હતો. મોટાને ખુરશીમાં બેસાડીને મેડા ઉપર લઈ જવાનું શક્ય ન હતું. આથી, પકડવા માટે મજબૂત દોરડું બાંધવામાં આવ્યું હતું અને મોટાને પાછળથી ટેકો આપીને મેડા ઉપર લઈ જવા એવી વ્યવસ્થા થઈ હતી. ઉપરના માળના છેક છેલ્લે પગથિયે મોટા આવે ત્યારે એમને ટેકો આપવા મારે ઊભા રહેવું એમ નક્કી થયું હતું. મોટા પધાર્યા અને છેક નીચે ઊભા રહીને દોરડું પકડ્યું. ઈંદ્રવદન શેરદલાલે પોતાની હથેળીથી મજબૂત ટેકો આપીને મોટાના પગ પહેલા પગથિયે મુકાવ્યા. હું છેક ઉપર ઊભો ઊભો આ જોતો હતો. અને એક પલકમાં મોટા છેક ઉપલા પગથિયે મારી સામે આવીને ઊભા રહ્યા અને મારો ખભો પકડ્યો. અને એક પગલું રૂમમાં ચાલ્યા. હું ભારે આશ્ચર્યમાં રૂબી ગયો હતો. મોટાએ ભર્યા ભર્યા શ્વાસે કહ્યું કે ‘ઈંદુકાકાએ એવો જોશથી ધક્કો આપ્યો કે મારે પગથિયાં જ ન ચડવા પડ્યા.’

એ વખતે તો મારે માટે આ આશ્ચર્ય જન્માવનારી ઘટના હતી. અનુભવી પુરુષનું શરીર તો આકાશવત્ હોય છે. આપણી નજરે દેખાતું સ્થૂળ શરીર પૃથ્વીના ગુરુત્વાકર્ષણને છોડી દે એ પણ શક્ય બને. ભલે એ ગમે તેમ હોય પણ આ જોનાર સૌને માટે એક મોટું આશ્ચર્ય હતું.

મોટા, સામે પલંગ ઉપર સૂતા. હું સીડીના કઠેડાને અઢેલીને દૂર બેઠો અને મોટાની સ્તુતિ મનોમન કરવા લાગ્યો. ‘હે પ્રભુ, જે નજરે દેખાય છે એ આપ નથી. આપનું રૂપ તો માત્ર આંતરદષ્ટિથી પામી શકાય.’ આ મતલબની સ્તુતિ કરેલી એ આજેય યાદ છે. એ પછી હું મનોમન પ્રાર્થના કરતો હતો કે ‘હે પ્રભુ, આપ દષ્ટિને અજવાળવા સમર્થ છો. મારી નજરમાં વખતો વખત ઊભરાઈ આવતા વિષયવિકારને પલટી દો. એવું અંજન આંજો કે મારી વિકારી નજર ફેરવાઈ જાય.’ આમ મને થયા કરતું હતું. એવામાં બે સ્વરૂપવાન યુવતીઓ મોટા પાસે દર્શન કરવા માટે આવી. એ બંને મારાં પરિચિત હતાં. એમણે મને બોલાવ્યો અને એ મોટા પાસે ગયાં અને બેઠાં. એ બધો જ સમય મારું મન એમના વિચારમાં ચાલ્યું ગયું. અને હું મોટાને એમ કહેવા તત્પર થયો કે ‘મારે પણ આ બહેનો સાથે પરિચય છે.’ એમ કહીને મારું મહત્ત્વ અંકાય એવી વૃત્તિ પણ હતી. આમ કહેવાનું હું ગોઠવતો હતો ત્યાં જ મોટાએ મને સખત શબ્દોમાં કહ્યું કે ‘કશું ભાનબાન છે કે નહિ? જે કરવાનું છે તે મૂકીને બીજે ક્યાં ભટકે છે? જા, ઊઠ. તૈયારી કર.’ હું ઝડપથી ઊભો થઈ નીચું જોઈને ઊતરી ગયો. મારો ચહેરો લેવાઈ ગયો હતો. મને ખૂબ લાગી આવ્યું હતું, પરંતુ એ સાથે એમ સ્પષ્ટ સમજાતું હતું કે મારી ચિત્તવૃત્તિની નિમ્ન ગતિને એમણે એકદમ અટકાવી એ સહેજ પણ તેમાં આગળ વધાય તે પહેલાં જ મને બીજી દિશામાં ફેરવી દીધો. તેઓ સંગ્રામ આપવાનું બોલેલા તથા ‘તૈયારી કર’ એમ કહેલું તેનું તાત્પર્ય મને સમજાયેલું નહિ. મને મારા નિવાસસ્થાનમાં આવેલો જોઈને મોટાની બેઠક તૈયાર કરતી અરુણાએ પૂછ્યું કે ‘મોટા હમણાં જ આવે છે?’ મેં કહ્યું કે ‘ના, મને તૈયારી કરવા માટે મોકલ્યો છે.’ મોટા પધારે ત્યારે કંકુનો ચાંલ્લો કરી ચોખા ચોંટાડી એમનો સત્કાર કરવો એવું આયોજન હતું અને પ્રણામ કરીને સમર્પણ કરવું.

મોટા ત્યાંથી જમીને આવવાના હતા એટલે બીજો કોઈ કાર્યક્રમ ન હતો. બધું તૈયાર કરીને અરુણા, કૌશિકભાઈને ત્યાં ગયેલી.

મોટાએ પોતાના શબ્દોથી મારામાં જે વેધ કરેલો એના ખ્યાલથી મને દર્દ તો થયા કરતું હતું. હું અપમાનિત થયો એથી પણ ઘવાયો છું એવું મને લાગ્યું હતું. વળી, મને પરિચિત બહેનો મારા વિશે શું ધારશે એનાય વિચારો આવ્યા કરતા હતા, પણ મને એ વિચાર આવ્યો ન હતો કે મોટાને હું જે પ્રાર્થના કરતો હતો તે ફળી છે. એટલું મારી દૃષ્ટિમાં અંધારું હતું. વળી, ત્યાં જે વિચાર આવ્યો હતો એમાં હું ઘસડાતો હતો એ સામે સંગ્રામ આપવો જોઈએ એવી મોટાની વાત તત્ક્ષણ સમજાઈ ન હતી. એટલું સમજાયેલું કે મને ત્યાંથી ધકેલીને મારું હિત સાચવ્યું છે. મોટા, સમયસર અમારે ત્યાં આવ્યા. એમના કપાળ ઉપર અરુણાએ કંકુનો ચાંલ્લો કર્યો. હું એના ઉપર ચોખા ચોટાડવા હાથ લંબાવતો હતો ત્યારે મારો હાથ પણ ધ્રૂજતો હતો. મોટાએ ઘરમાં આવતાં મારી સામે નજર કરી ન હતી અને મને બોલાવ્યો પણ ન હતો. આ પ્રસંગને એક ફોટોગ્રાફરે ઝડપી લીધેલો. એમાં મારી સ્થિતિ બરાબર તાદૃશ્ય થઈ છે. મોટાને વિદાય કરતાં અમે હાથ જોડીને નમસ્કાર કરતાં હતા. મોટાએ હસતાં હસતાં અમારે ત્યાંથી વિદાય લીધી. એમના વિદાય થયા પછી અરુણાએ પૂછેલું કે 'તમને શું થયું છે?' મેં કહ્યું 'મારે કાલે મોટાને મળવા આશ્રમ જવું પડશે. મને બહુ મૂંઝવણ થઈ છે. મારે મોટા સાથે વાત કરવી છે.' બીજે દિવસે હું મોટા પાસે આશ્રમે ગયો ત્યારે મોટાએ એકદમ ઉમળકાથી મને બોલાવ્યો. એ ક્ષણથી જ હું ખૂબ આનંદમાં આવી ગયો.

આ પ્રસંગ બાબત આજે સમજાય છે કે જે ભાવના કેળવવા માટે આપણે પ્રાર્થના કરીએ એવી ભાવનાથી જીવવા માટે આપણે તત્પર રહેવું જોઈએ. તો જ પ્રાર્થના ફળે. માત્ર, પ્રાર્થના બોલી જવાથી એ પ્રમાણે થાય એવી રાહ જોયા કરવી એ અજ્ઞાન છે. મોટાએ જે સંગ્રામ આપવાની વાત કહી હતી એમાં મને જે વિચારની સંકલના જાગેલી એમાં ઘસડાઈ ન જવા માટેનો આંતરિક પ્રતિકાર સૂચવાયો હતો.

(૨) એક દિવસે સાંજે ચારેક વાગ્યાના સુમારે મોટા, ડભાણમાં રાવજીભાઈ પટેલને ત્યાં હતા. એક પાટ ઉપર તેઓ સૂતા હતા અને તેમની પાસે બેઠેલાઓ સાથે જુદી જુદી વાતો કરતા હતા. એવામાં મોટાએ મને ઇશારાથી તેમની પાસે આવવા કહ્યું. હું ઊઠીને જઈ એ દરમિયાનમાં એમણે પડખું બદલી લીધું. એટલે હું એમની સન્મુખ જવા માટે એ બાજુ ગયો. અને ઘૂંટણ ટેકવીને નીચે બેઠો. એ વખતે એક અત્યંત આશ્ચર્યકારક દર્શન થયું. મોટાનો ચહેરો, એમનું અંગ અત્યંત સ્વરૂપવાન સ્ત્રીરૂપે હતું. મારી નજર સ્વીકારી ના શકે એવા આ દૃશ્યથી હું અત્યંત રોમાંચિત થઈ ગયો અને બે હાથ જોડી રહ્યો. અને બીજી ક્ષણે જ મોટાએ કહ્યું કે 'જાવ'. ત્યાં બેઠેલા કોઈનેય ખબર ન પડી કે આ શું થયું? હું તો મારી જગ્યાએ જઈને બેસી ગયો અને દિવ્ય માતૃસ્વરૂપનાં દર્શન થયાનો આનંદ માણવા લાગ્યો. નજરે જોયેલું રૂપ ભુલાઈ ગયું પણ માતૃશક્તિનાં પરમ પવિત્ર દર્શન મારી દૃષ્ટિને ભર્યા કરતાં હતાં. અલકમલકની વાતો ચાલતી હતી ત્યાં જ માત્ર કંતાન વીટેલા એક મહાત્માનો પ્રવેશ થયો. અને એમને જોતાં જ મોટાએ મોટેથી પૂછ્યું કે 'મહારાજ, પુરુષને ધાવણ છૂટેને?' અને પેલા મસ્ત મહાત્માએ ખૂબ હસીને કહ્યું કે 'હા, હા, હા,' એ આવનાર કોણ હતા એનું મને આજે સ્મરણ નથી પણ મને થયેલું દર્શન અને મોટાએ આ મસ્તરામને પૂછેલો પ્રશ્ન એ ભુલાયાં નથી.

અન્ય સ્ત્રી પ્રત્યે વિકારી દૃષ્ટિને ફેરવવાનો મારો મહા પ્રશ્ન અહીં ઉકલેલો. સ્ત્રી શરીરનું સૌંદર્યદર્શન મારા હૃદયમાં નિર્મળભાવ જન્માવતું હતું. મતલબ કે સ્ત્રીનું સૌંદર્ય વિકાર જ જન્માવનારું છે એ માન્યતા તદ્દન પાયા વિનાની છે. વળી, મોટાએ 'પુરુષને ધાવણ છૂટે?' એ પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો. એમાં પણ પરમ પુરુષ પરમાત્માનું પ્રાગટ્ય મોટાના જે પુરુષદેહમાં થયું છે એનો પ્રેમ એ જ જીવનપોષક ધાવણ છે. એ પ્રેમને ઝીલવો, જાળવવો અને ઠારવો એ માટે મારે માત્ર મારા જીવનના પાત્રને યોગ્ય થવા દેવાનું છે. એવો સમય-અવસર ક્યારે આવશે?

(‘મળ્યા-ફળ્યાની કેડી’ દિ.આ., પૃ. ૬૯ થી ૭૩)

શ્રીમોટા પોતાની જિંદગીનો અંત આણવા નર્મદામાં પડ્યા ત્યાંથી શરૂ કરીને 'સ્વેચ્છાએ આનંદપૂર્વક' દેહત્યાગ કર્યો ત્યાં સુધીનો જીવનપટ ચમત્કારોથી ભરપૂર છે. અણધારી રીતે ગુરુઓનું મળવું, બીજી અણધારી અને ગેબી સહાય મળી રહેવી, અનેક પ્રકારનાં વિઘ્નો, મુશ્કેલીઓ, આપત્તિઓની સાથે સાથે અનેક પ્રકારની સિદ્ધિઓ, વિજયો, સાક્ષાત્કારોના અનુભવો થવા... વગેરે વગેરે ઘણું બધું ગણાવી શકાય અને એ બધી જ ઘટનાઓનો તો એક મોટો ઈતિહાસ રચાય.

આ ઉપરાંત તેઓશ્રીના સંપર્કમાં આવનારના જીવનમાં પણ અનેક ચમત્કારિક ઘટના બન્યા જ કરતી હતી અને આજેય એવા અનુભવો ઘણાંને થયા કરે છે.

આમ છતાં જો ચમત્કાર જીવનવિકાસ માટે પ્રેરણાત્મક ધક્કો આપનાર ન બને, જેના થકી ચમત્કારનો અનુભવ થયો હોય એના પ્રત્યેનું આકર્ષણ સતત રહ્યાં ન કરે અને એની ભક્તિ હૃદયમાં ન જાગે તો એવા ચમત્કારોની શક્તિને એ પ્રકારના જીવો નિષ્ફળ બનાવે છે એમ શ્રીમોટાએ કહ્યું છે. આથી એમણે સામાન્ય રીતે ચમત્કારને મહત્ત્વ આપ્યું નથી. બીજું, ચમત્કારિક ઘટનાઓને વાગોળ્યાં કરવાથી, એને અંગેની વાતોનો પ્રસાર કરવાથી અંધશ્રદ્ધા વધતી હોય તો એ પ્રવૃત્તિ અટકાવી દેવી જોઈએ એમ તેઓશ્રીએ દૃઢ રીતે કહ્યું છે. શ્રીમોટાએ મને અંગત રીતે એક વાત ભારપૂર્વક કહેલી કે 'તમે ચમત્કાર અનુભવ્યો હોય તો તમારું દૃષ્ટિબિંદુ બદલવા એનો ઉપયોગ કરજો. એની જાહેરમાં આવેશથી વાતો ન કરશો. એથી વિશેષ જો જાહેરમાં આવા ચમત્કારની વાતો થતી હોય તો એનું જાહેરમાં જ ખંડન કરવું, કેમ કે આપણો સમાજ ચમત્કારોને લીધે પુરુષાર્થવિહીન બન્યો છે.' આ વાત મને પૂરેપૂરી

સમજાઈ ગયેલી. ત્રીજું, કોઈક ચમત્કારો કરે છે એવી વાત જાણીને આકર્ષણ પામવાથી જીવનમાં ઘણાં જોખમો ઊભાં થાય છે. ચમત્કારિક ઘટનાઓ બને એવી શક્યતા છે, છતાં એમાં જો જ્ઞાનમૂલક દૃષ્ટિ ન હોય તો એને મહત્ત્વ ન અપાય. શ્રીમોટાના એક અપ્રગટ પત્રમાં મીઠામાં દટાઈ રહેલાં વૃદ્ધાની વાતને શ્રીમોટાએ આ રીતે જોવાનું સૂચવ્યું છે, કેમ કે જે વિભૂતિ આત્મદશામાં પ્રવર્તતી હોય એ કશું જ કરે નહિ. ચમત્કાર જો કરવા પડે તો એ અજ્ઞાન છે અને એનું પ્રદર્શન કરાય તો દર્શનવિહીન છે તરપિંડી જ ગણાય. માટે આપણે આવી ઘટનાઓથી સાવધાન રહેવાનું છે.

આપણને કોઈ ઘટના ચમત્કારિક લાગે, કોઈ કાર્યનું કારણ ગૂઢ હોય તો આપણી સમજમાં એ ન આવે એથી આપણે એને ચમત્કાર માનીએ છીએ, પણ દરેક ઘટના પાછળ કારણ તો હોય છે.

(૧) શ્રીમોટા નર્મદામાં ભૂસકો મારતાં ઊગરી ગયા, પણ એવા ચમત્કારિક બચાવમાંથી એમને જીવનમાં એક નવો જ પ્રકાશ મળ્યો. I am meant for something-એવી પ્રેરણા મળી અને તરત જ એને અનુરૂપ કાર્ય પોતે શરૂ કર્યું. 'હરિ:ૐ'નું રટણ યોજનાબદ્ધ શરૂ કર્યું. ભલે એ પ્રયોગરૂપે શરૂ કરેલું, પણ એમાં એ પૂરા ખંત ને ઉત્સાહથી લાગી ગયેલા. એમના જીવનના પ્રથમ ચમત્કારનું આવું ઊંચું પરિણામ સિદ્ધ થયું. તેઓશ્રીએ આ હકીકત સ્પષ્ટ લખી છે.

(૨) પોતે મુક્ત દશાને પામ્યા. પરમપદને પામ્યા. પરમાત્માનો અનુભવ પામ્યા. એ પછીનાં એમનાં શરીરનાં અસહ્ય પીડાકારી દર્દો બાબતમાં પણ એમણે બૌદ્ધિક ખુલાસો કરતાં 'ભગવાનની ભેટ' અને 'ભગવાનની કૃપા', આ યુગમાં આ હકીકતને કોઈ રેશનલી સમજી શકશે નહિ, પરંતુ

આવી ઘટનાઓ એ ઊર્ધ્વતમ જીવનના અતિ સૂક્ષ્મ સંગ્રામના પરિણામરૂપે પણ આવતી હોય છે.

(૩) શ્રીમોટાના શરીર પર અન્ય જીવોના રોગ આવતા હતા. એવી હકીકતને ધ્યાનમાં લઈને એમ કહેવાય છે કે ‘મોટાએ રોગ લઈ લીધા !’ આ વાક્યપ્રયોગ યોગ્ય નથી, કેમ કે લેવાની ક્રિયા કરે એ આત્મા ચેતનનિષ્ઠ નહિ. તો પછી ચેતનનિષ્ઠ એવા શ્રીમોટાના શરીર પર અન્યના રોગ કેવી રીતે આવે છે ? એનું કારણ નિમિત્ત હોય છે.

પોતાના અનેક પૂર્વજન્મોનાં પ્રારબ્ધકર્મને ભસ્મ કરીને જે ચેતન અવસ્થાના અનુભવમાં આવે છે એને જ્યાં સુધી શરીર હોય છે ત્યાં સુધી પોતાના અનેક પૂર્વજન્મોમાં સંબંધમાં આવેલાં, આ જન્મના શરીરધારી જીવો એમનાં નિમિત્તો છે. આવાં નિમિત્તો અનેક પ્રકારનાં હોય છે. શ્રીમોટાની અનુભવદશા એટલી ઉચ્ચ હતી કે તેઓશ્રીને પાંચેય તત્ત્વો સાથેના નૈમિત્તિક તાદાત્મ્યનો અનુભવ થયો હતો, પરંતુ ઘણી મહત્ત્વની બાબત એ છે કે આવા તાદાત્મ્ય અનુભવની સાથે સાથે સાક્ષીભાવમાં નોંખા પણ રહેવાતું હતું. આપણે આપણી જીવદશામાં આપણા શરીરના સંબંધીઓની વેદના સાથે જ્યારે જ્યારે તાદાત્મ્ય અનુભવીએ છીએ ત્યારે આપણી સ્થિતિ કેવી કફોડી, ક્રુણ બને છે એનો આપણને સૌને અનુભવ છે. આપણે તો માત્ર કલ્પનાથી જીવરૂપે એકતા અનુભવીએ છીએ. આપણા બાળકને ઈજેક્શનની સોય ભોંકાતી જોતાં આપણાથી સિસકારો થઈ જાય છે. એવી આપણી નિર્બળતાને આપણે ઓળખીએ છે, જ્યારે આવા અનુભવીને સાક્ષીભાવનો અનુભવ મુખ્ય હોવાથી એ વેદના અનુભવતો હોવા છતાં આવરાઈ જતો નથી. એ રીતે પોતાના નિમિત્તનું પ્રારબ્ધકર્મ ભોગવાઈ જાય છે. આથી દરેક નિમિત્તથી આવું જ થાય એવો નિયમ નથી, કેમ કે દરેક નિમિત્તના સંબંધની ભૂમિકાઓના પ્રકાર જુદા જુદા હોય છે.

આ ઉપરાંત શ્રીમોટાએ મને એક વખત એમ પણ કહેલું કે અનુભવી પુરુષના શરીરના રોગોનું કારણ માત્ર અન્ય જીવોના નિમિત્તનું જ હોતું નથી, પરંતુ સાધનામય જીવનની ઉચ્ચતમ અવસ્થાઓમાં કોસ્મિકમાં અનેક પ્રકારની પ્રચંડ-ભીષણ ઘટનાઓમાં નિમિત્તયોગે જોડાતાં એવી ભયંકર દુર્ઘટનાઓના પડઘા પણ શરીર પર આવી જતા હોય છે. આ અવસ્થામાં અનુભવીનું શરીર ચેતનની મોટા ભાગની સત્તાનો સ્વીકાર કરી ચૂક્યું હોય છે. આધ્યાત્મિક જીવનની આ અત્યંત સૂક્ષ્મ હકીકત છે.

(૪) ચેતન બધે જ પ્રસરેલું છે. જ્યારે દેહધારી અનુભવી-ચેતનનિષ્ઠ પુરુષ ‘પોતાને’ ‘સર્વ’માં અને ‘સર્વત્ર’ પ્રસરેલો અનુભવે છે ત્યારે એ જડ નિમિત્તમાં પણ હોય છે, પરંતુ જ્યારે નિમિત્તયોગે એને ગતિનો સંચારનો-સંકલ્પ જાગે છે ત્યારે જડ પણ ગતિ પામે છે. મૌનએકાંતમાં ઓટલો બસ્યો એનું કારણ આવું હોઈ શકે. એક વખતે મૌનએકાંતમાં એક બહેન ભાવથી શ્રીમોટાની સન્મુખ ભજન-પ્રાર્થના ગાતાં હતાં ત્યારે એના લયમાં પાસે પડેલું લાકડાનું સ્ટૂલ નર્તન કરતું હતું એવું આ લખનારની જાણમાં છે.

ચેતનનિષ્ઠ જડ પદાર્થમાં જડરૂપે તન્મય હોય છે. તેમ જળમાં જળરૂપે પણ ‘પોતાને’ અનુભવે છે. અસારવાના મુખી સ્વ. ચંદુભાઈ પટેલ પૂરનાં પાણી પર ચાલીને સામે કિનારે જઈ શક્યા એમાં જ ચેતનનિષ્ઠનું અત્યંત ભક્તિભાવભર્યું સ્મરણ અને મરણિયો સંકલ્પ-બંનેએ ચેતનનિષ્ઠ શ્રીમોટાના નિમિત્તને બળવાન બનાવ્યું અને પોતાને નર્મદામાંથી ઊગરી જવાનો અનુભવ થયો હતો એથી ઉચ્ચ પ્રકારનો અનુભવ તેઓશ્રીથી બીજામાં પ્રેરી શકાયો. એ શ્રીમોટાની અનુભવદશાની અત્યંત ઉચ્ચતા સિદ્ધ કરે છે. જળમાં રહેલાં ચેતનને નિમિત્તના શરીરને તરતું રખાયું એ ઉચ્ચકક્ષાનું નિમિત્ત કારણ હતું.

(૫) શ્રી લક્ષ્મીપ્રસાદ અમીનના ભાગીદાર શ્રી વનરાજભાઈનું મૃત્યુ નિશ્ચિત છે એમ ડોક્ટરોએ

નિદાન જાહેર કરેલું. એ પળે જે ઊંડી અને સંનિષ્ઠ પ્રાર્થના શ્રી લક્ષ્મીપ્રસાદથી થઈ એનો પડઘો શ્રીમોટાના હૃદયમાં ઝિલાયો અને શ્રી વનરાજભાઈ શ્રીમોટાનું એ પ્રકારનું નિમિત્ત એટલે નવજીવન પામ્યા. શ્રીમોટાએ એક વખત સમજાવતાં એમ કહેલું કે શરીરમાંથી જીવ બહાર નીકળે છે તોપણ બ્રહ્મરંધ્રમાં શુદ્ધ ચેતન હોય છે. એવા પ્રત્યે જો જે કોઈ સંબંધી જીવનો-ભલે જીવદશાનો-ભાવ હોય અને એને માટે એ પ્રાર્થના કરે તો પ્રાર્થના કરનાર જીવ જે પ્રકારનું નિમિત્ત હોય એ પ્રકારે આવા ચેતનનિષ્ઠ પુરુષ એની પ્રાર્થનાનો નિમિત્તયોગે જવાબ વાળે છે.

વળી અનુભવીની કક્ષા જ્યારે કાળાતીત બને છે ત્યારે એ કાળને લંબાવી આપે છે અને એવા નિમિત્તને

નવો જન્મ પમાડીને, એક જન્મ ટૂંકાવી આપે છે. આવી અપાર કરુણાને આપણે ઓળખી શકતા નથી અને ઊગરી જઈને પાછા રાગદ્વેષથી ભરેલા આપણા વ્યવહારોમાં ખૂંપી જઈએ છીએ.

સુરતના એક સ્વજન સ્વ. બાબુભાઈ તમાકુવાળાના આયુષ્યને લંબાવવાનું શ્રીમોટાને નિમિત્ત પ્રાપ્ત થતાં, એને નવા જન્મમાં પ્રભુસ્મરણ સિવાય કશું ન કરવાનું સૂચવેલું. એ રીતે એમના નવા જન્મનો હેતુ પણ સિદ્ધ થયેલો. આ માટે જિજ્ઞાસુઓએ ‘સમય સાથે સમાધાન’ પુસ્તક વાંચવા વિનંતી છે. આ ‘નિમિત્ત’ વિષય અત્યંત ગહન અને ગૂઢ છે. મારાથી જેટલું શ્રીમોટાની કૃપાથી સમજાયું એટલું વ્યક્ત થયું છે.

(‘મોટા’ તો કોઈ ઓર છે !’ પ્ર.આ., પૃ. ૬૨ થી ૬૭)

ગયેલા આત્માને...

૧. અમદાવાદ નિવાસી ડૉ. પન્નાબેન જયેશભાઈ પાસાવાળાનું તા. ૨૫-૨-૨૦૨૧ના રોજ અવસાન થયેલ છે.
૨. નડિયાદ નિવાસી હર્ષદભાઈ બી. શાહ (USA)નું તા. ૩-૩-૨૦૨૧ના રોજ અવસાન થયેલ છે.
૩. વિદ્યાનગર નિવાસી ભગુભાઈ ઈંદુભાઈ દવેનું તા. ૧૬-૩-૨૦૨૧ના રોજ અવસાન થયેલ છે.
૪. કુંજરાવ નિવાસી જેન્તિભાઈ પી. પટેલનું તા. ૨૦-૩-૨૦૨૧ના રોજ અવસાન થયેલ છે.
૫. સિદ્ધૂજ નિવાસી જગદીશભાઈ ડી. વાણંદનું તા. ૯-૪-૨૦૨૧ના રોજ અવસાન થયેલ છે.
૬. નડિયાદ નિવાસી મધુકાંતાબેન આર. પટેલનું તા. ૧-૪-૨૦૨૧ના રોજ અવસાન થયેલ છે.
૭. અનસુયાબેન મનસુખલાલ જોષી, ચલથાણ, કડોદરા, સુરત તા. ૨૩-૪-૨૧ને શુક્રવારે અવસાન થયેલ છે.
૮. દિલીપભાઈ ભીમજીભાઈ પારેખ, સુરતનું તા. ૨૦-૪-૨૦૨૧ ને મંગળવારના રોજ અવસાન થયેલ છે.
૯. અરવિંદભાઈ શેરદલાલ તે ઈન્દુકાકાના લઘુબંધુ તેમજ શ્રી મંગેશભાઈના મામા તા. ૨૫-૪-૨૦૨૧ ને રવિવારના રોજ દેહાવસાન પામ્યા છે.

પૂ. શ્રીમોટા સર્વે ગતાત્માને શાંતિ અને કલ્યાણ અર્પે તેવી આપણા સૌની હૃદયથી પ્રાર્થના.

‘હરિ:ૐ ગુંજન’ને ભેટ

(૧) સ્વ. મધુકાન્તાબેન આર. પટેલ, નડિયાદ, હસ્તે રમણભાઈ પટેલ	રૂ. ૨૮,૦૦૦/-
(૨) રાકેશભાઈ જે. બ્રહ્મભટ્ટ, નડિયાદ	રૂ. ૨૧,૦૦૦/-
(૩) સ્વ. હર્ષદભાઈ બી. શાહ, નડિયાદ, હસ્તે જીગીષાબેન	રૂ. ૫,૦૦૦/-
(૪) મૃદુલાબેન એમ. મુખી, અમદાવાદ	રૂ. ૧,૦૦૦/-
(૫) સ્વ. યોગેશભાઈ પી. આશરા, અમદાવાદ, હસ્તે લતાબેન	રૂ. ૧,૦૦૦/-

ઉપરોક્ત સર્વે સ્વજનોનો ‘હરિ:ૐ ગુંજન’ મેગેઝિન હૃદયપૂર્વક આભાર વ્યક્ત કરે છે.

આયુષ્ય તો ઝાકળબિંદુ જેવું, કાચા ઘડામાં જળ હોય તેવું;
સ્વપ્ના સમું નાશ થતાં ન વાર, મોટા ! કરો શીઘ્ર તમે સહાય. ૬૭

આયુષ્ય તો ઝાકળબિંદુ જેવું, કાચા ઘડામાં જળ હોય તેવું, સ્વપ્ના સમું[છે,] [તેથી તેનો] નાશ થતાં ન વાર [લાગે.]. [તેથી હે] મોટા ! તમે શીઘ્ર સહાય કરો.

આ ક્ષેત્ર ખેડી નરદેહરૂપ સોના સમો મેં પકવ્યો ન મોલ,
વર્ષ્યુ કૃપાનું જળ ધોધમાર, લીધો ન મેં લાભ કરી પ્રમાદ. ૬૮

આ નરદેહરૂપ ક્ષેત્ર [= ખેતર] ખેડી[ને] મેં સોના સમો મોલ ન પકવ્યો; કૃપાનું જળ ધોધમાર વર્ષ્યુ, [પણ] મેં પ્રમાદ કરી[ને] [તેનો] લાભ ન લીધો.

તોયે હજુ વ્યાકુળ થૈ સ્મરું હું ને આર્દ્રભાવે તમને પુકારું,
ત્યાં તો કૃપાવૃષ્ટિ થતી નિહાળું ઔદાર્ય છે આપનું એ નિરાળું. ૬૯

તોયે હજુ [પણ જ્યારે હું] વ્યાકુળ થૈ તમને સ્મરું છું ને આર્દ્રભાવે તમને પુકારું [છું]
ત્યાં તો કૃપાવૃષ્ટિ થતી નિહાળું [છું.] આપનું એ નિરાળું ઔદાર્ય [= ઉદારતા] [છે.]

પૂજ્ય શ્રીમોટા લખે છે :

“અરે ! આ મૃત્યુ તો દૂર ના, અડોઅડ છેક પાસે છે,
છતાં અસ્તિત્વ તેનું તો કશું કોઈએ ન જાણે છે !”

“જગતનું મોટામાં મોટું આશ્ચર્ય કયું ?” એના ઉત્તરરૂપે કહેવાય છે કે માણસ રોજ પોતાની આસપાસ લોકોને મૃત્યુ પામતા જુએ છે ને છતાં એમ માને છે કે પોતે અજરાઅમર છે. મૃત્યુ એટલે શું ? એની સ્પષ્ટતા કરતાં શ્રીમોટા લખે છે : “અત્યારે જે પળ વીતી રહી છે તે ભૂતકાળની અનંત છાયામાં જે જઈ રહી છે તે પણ મૃત્યુ પામે છે. આપણી આગળ પાછળનું બધું જ પરિવર્તનશીલ છે. આ ક્ષણે ક્ષણે થતા પરિવર્તનને આપણે મૃત્યુ કહીએ છીએ. મૃત્યુ અને જીવન એક જ જીવનતત્ત્વનાં બે દર્શન છે.” પૂ. વિમલાબહેન ઠકાર કહે છે : “આપણે મૃત્યુની હાજરીની ગમે તેટલી અવગણના કરીએ, પણ હકીકત એ છે કે મરવાની પ્રક્રિયા સાથે હરપળે આપણો ભેટો થતો રહે છે. આપણે માટે મૃત્યુ એ કેવળ એક વિચાર છે. આપણી અંદર નિરંતર ચાલી રહેલી મૃત્યુની પ્રક્રિયા આપણે ક્યારેય જોઈ નથી, એનું નિરીક્ષણ કર્યું નથી.” તેઓ કહે છે : “આપણી અંદર નિરંતર થતા મૃત્યુની હકીકતનું નિરીક્ષણ જિજ્ઞાસુ સાધકને મૃત્યુના ભયમાંથી, મૃત્યુ વિશેના બધા પ્રતિબંધોમાંથી મુક્તિ અપાવશે.” શ્રીમોટા કહે છે : “અજ્ઞાણતામાં ભૂસકો મારતાં માનવી સ્વભાવ મુજબ ડરતો હોય છે. જન્મની પૂર્વે અને મૃત્યુ પછી જીવનું શું થાય છે એ એને સમજાતું નથી ત્યારે માનવી ભય પામે છે. પણ જ્યાં મૃત્યુ છે ત્યાં નૂતન જીવન પણ છે.” શ્રીમોટા લખે છે :

“શી નાનકડી મુસાફરીની બધાં તૈયારી કરતાં છે !
પરંતુ મૃત્યુને માટે ન કોઈ તૈયારી કરતું છે.”
“બધાં આશ્ચર્યોમાંનું તે મહદ આશ્ચર્ય કેવું છે !
બધું નિશ્ચિત હોવા છતાં ના ગણતરીમાં તે.”

આથી જ ભટ્ટ સાહેબ લખે છે : “આ ક્ષેત્ર ખેડી નરદેહરૂપ સોના સમો મેં પકવ્યો ન મોલ.” શ્રીમોટા, વિમલાબહેન ઠકાર તથા ડિવાઈન મધર આ બંધાંએ સ્પષ્ટરૂપે એમ કહ્યું હતું કે અમારી હાજરી છે તો તેનો લાભ લઈને આત્માનું કલ્યાણ કરી લ્યો. ડિવાઈન મધરે તો કહ્યું છે : “સંભવ છે કે વર્તમાન શરીર છોડ્યા પછી તમને એક હજાર વર્ષ સુધી નવું શરીર-નવો જન્મ ન મળે.” શ્રીમોટા તો ભક્ત પર સતત કૃપાવર્ષણ કરતા જ રહ્યા, પરંતુ શિષ્યો અવધાનપૂર્વક ન વર્તતા હોવાથી ક્યારેક ક્યારેક તેમનો પૂણ્યપ્રકોપ પ્રજ્વલિત થતો. તેઓ કહેતા : “જીવનને પામવા માટે તો ભારે આંતરિક તપશ્ચર્યાની જરૂર છે અને તેવું તપ કરવાનો ઉમળકો કોઈ સ્વજનના દિલમાં હું નિહાળી શકતો નથી.” જીવનને ઉન્નત કરવાની ધગશ સ્વજનોમાં-તેમના દિલમાં દેખાતી ન હોવાથી શ્રીમોટાને ભારે દુઃખ થતું હતું અને તેઓ કહેતા : “આવું બધું મારાથી સહેવાતું નથી. આ તો જાણે તમે મને સુખ આપવાને બદલે ત્રાસ આપી રહ્યા છો.” એક સ્વજનને લખેલા એક પત્રમાં શ્રીમોટાએ લખ્યું હતું : “હું હયાત છું અને પોકારી પોકારીને કહું છું ત્યારે પણ સ્વજનોથી જે બનતું નથી તે મારા ગયા પછી શું બનવાનું ? ત્યારે તમને સૌ સ્વજનોને યાદ આવશે અને પસ્તાવાનું બનશે.”

દ્વલમા શ્લોકમાં ભટ્ટ સાહેબ લખે છે : “... ત્યાં તો કૃપાવૃષ્ટિ થતી નિહાળું, ઔદાર્ય છે આપનું એ નિહાળું.” ભટ્ટ સાહેબની આ કાવ્યપંક્તિને બિલકુલ અનુરૂપ વાત શ્રીમોટાએ કહી છે, જે શ્રીમોટાની સ્વજનો પર વરસતી અનન્ય કૃપાની સાક્ષી પૂરે છે : “મારા મનથી એક વાત ચોક્કસ છે કે સંકળાયેલા જીવના પ્રાણને મારા હૃદય સાથે તો પ્રભુકૃપાથી બાંધી લેવાનો છું, કે જેથી કરીને જન્મોજન્મ સાથે જ રહી શકીએ અને હોઈ શકીએ.” શ્રી રમણ મહર્ષિના આ શબ્દો સાથે આ શ્લોકોની વ્યાખ્યાનું સમાપન કરીશું. “જાગૃત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિની જેમ મનુષ્યનું અસ્તિત્વ સશરીર કે અશરીર સ્થિતિમાં સ્પષ્ટ છે, પછી શા માટે શારીરિક સંકંજો ચાલુ રહે એમ ઈચ્છવું જોઈએ ? એણે પોતાના અમર્ત્ય આત્માને શોધી કાઢીને, મૃત્યુ છતાં અમર અને સુખી બની જવું જોઈએ.”

લળી લળીને પ્રભુ ! પાય લાગું, વિનમ્ર ભાવે તમને હું યાયું,
“સ્નેહાર્દ્ર ભાવે કરી દષ્ટિપાત સર્વેન્દ્રિયોના હરજો વિકાર.” ૭૦

[હે] પ્રભુ હું તમને લળી લળીને પાય લાગું[છું અને] વિનમ્રભાવે યાયું [છું કે] સ્નેહ-
આર્દ્ર [= સ્નેહભીના] ભાવે દષ્ટિપાત કરી[ને] સર્વેન્દ્રિયોના વિકાર હરજો.

પવિત્ર ગંગાજળ હોય જેવું વિશુદ્ધ હોય અંતર મારું એવું;
સંલગ્ન તે ઈશપદામ્બુજે હો, ના મગ્ન સંસારસમુદ્રમાં હો. ૭૧

ગંગાજળ જેવું પવિત્ર હોય [છે] એવું મારું અંતર વિશુદ્ધ હો, તે ઈશ-પાદ-અંબુજે
[= ઈશ્વરનાં ચરણ ક્ષમણમાં] સંલગ્ન હો, સંસાર-સમુદ્રમાં મગ્ન ના હો.

પ્રસ્તુત શ્લોકમાં શ્રેયાર્થી ગુરુદેવને ચિત્તશુદ્ધિ માટે પ્રાર્થના કરે છે :

‘સર્વેન્દ્રિયોના હરજો વિકાર.’ ‘પવિત્ર ગંગાજળ હોય જેવું વિશુદ્ધ હો અંતર મારું એવું.’ અહીં ભટ્ટ સાહેબ ચિત્તશુદ્ધિની વાત કરે છે. ચિત્તશુદ્ધિની અનિવાર્યતાની વાત કરે છે. આ ચિત્તશુદ્ધિ કઈ રીતે થાય ? શ્રી રમણ મહર્ષિ સ્વરચિત ‘ઉપદેશસાર’ સ્તોત્રના ત્રીજા શ્લોકમાં આનો ઉપાય દર્શાવે છે :

“ईश्वरार्पितं नेच्छयाकृतम् ।
चित्तशोधकं मुक्तिसाधकम् ॥”

કર્મફળની વાસના કે અપેક્ષાથી કરાયેલાં કર્મો નહિ, પરંતુ ઈશ્વરને અર્પણ કે સમર્પિત થયેલાં [નિષ્કામ] કર્મથી જ ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે, અને તેવાં કર્મ જ મુક્તિનું પરોક્ષ સાધન છે.” શ્રી અરવિંદ કહે છે : “જે કર્મ કીર્તિ કે જાહેર માન્યતા કે જાગતિક મહાનતાની ઈચ્છા વિના, પોતાના માનસિક હેતુ અથવા પ્રાણિક વાસનાઓ અને માગણીઓ કે શારીરિક પસંદગીઓના આગ્રહ વિના, મિથ્યાભિમાન વિના અથવા પ્રાકૃતપણે પોતાનો કક્કો ખરો કરાવ્યા વિના અથવા પદ કે યશના દાવા વિના કરવામાં આવે છે માત્ર તે જ કર્મ વ્યક્તિને આધ્યાત્મિક રીતે શુદ્ધ કરે છે.” એક દર્શનાર્થીએ શ્રી રમણ મહર્ષિને પ્રશ્ન કર્યો : “કર્મ શી રીતે કરવાં જોઈએ ?” જવાબમાં મહર્ષિએ કહ્યું : “અભિનેતા રંગમંચ પર અભિનય કરે એમ માણસે કર્મ કરવાં જોઈએ. બધાં કર્મોના પાયામાં સત્તત્વ રહેલું છે એને યાદ રાખો અને કર્મ કરો.”

એક બાળકના હાથમાં એક સંતને અર્પણ કરવા લાવેલી વસ્તુ હતી. એના માતા-પિતાએ એ સંતને આપી દેવાનું કહેતાં જ બાળકે ખુશીથી આપી દીધી. આ પ્રસંગની શીખ આપતાં એ સંતે કહ્યું : “જુઓ, બાળકને વસ્તુ જૈ જૈને [સંતને] આપી દેવાનું કહેતાં તરત જ ખુશીથી આપી દે છે. બાળકો પર પણ જૈ જૈનો આવો પ્રભાવ છે. પ્રત્યેક સમર્પણ ત્યાગ સૂચવે છે. નિષ્કામકર્મનો આ જ સાર છે. દાનનો સ્વભાવ વિકસે ત્યારે ત્યાગ બને છે. ખુશીથી આપેલી વસ્તુ આપનાર અને લેનાર બન્ને માટે આનંદદાયક બને છે. ચોરી લેતાં બન્નેને દુઃખ થાય છે. દાન, ધર્મ, નિષ્કામકર્મ બધાં ફક્ત ત્યાગ છે. મમત્વત્યાગ ચિત્ત શુદ્ધ કરે છે. અહંતાનો ત્યાગ દાન છે. ત્યાગભાવના વિકસતાં જ્ઞાનમાં પરિણમે છે.”

મહત્વની વાત એ છે કે ભગવદ્ગીતામાં [૩/૫] કહ્યું છે તે પ્રમાણે કોઈ પણ પુરુષ-મનુષ્ય કદી ક્ષણમાત્ર પણ કર્મ કર્યા વિના રહી શકતો નથી. વળી કર્મ કર્યા વિના શરીરનિર્વાહ પણ સિદ્ધ થઈ શકે નહિ [૩/૮] આમ કર્મ વગર જીવન શક્ય નથી. એ જ રીતે કર્મફળનો ત્યાગ કરવા પણ વ્યક્તિ સમર્થ નથી, કોઈ પણ કર્મમાં ફળ અને ક્રિયામાં પરિણામ તો નિર્વિવાદ જડાયેલાં છે. આથી ઈશ્વરેચ્છાથી મળેલા ફળનો ઈન્કાર કરી શકાય નહિ. આથી શ્રી રમણ મહર્ષિ કહે છે : “નથી મુક્તિ સમાયેલી કર્મત્યાગમાં.” તેથી ન કર્મનો ત્યાગ થાય કે ન તો કર્મફળનો ત્યાગ થાય, છતાં મોક્ષાર્થે કર્મફળની અપેક્ષાનો જ ત્યાગ શક્ય છે, સાચો છે. આમ ફળની અપેક્ષારહિત જે કાંઈ કર્મ થાય છે તેવું કર્મ જ કામનામુક્ત નિષ્કામકર્મ છે, તે જ મુક્તિમાં સહાયક છે, ચિત્તશુદ્ધિ કરનારું છે અને તે જ મોક્ષનું પરોક્ષ સાધન છે.

અહીં એક પ્રસંગ નોંધવા યોગ્ય છે : “શ્રી અરવિંદે સ્વાતંત્ર્ય ચળવળ દરમિયાન કીપ્સની દરખાસ્ત સ્વીકારી લેવા માટે એક પત્ર લાગતા-વળગતાઓને લખ્યો હતો. "because by its acceptance India and Britain could stand against the Asuric forces [Hitler] and the solution of Cripps could be used as a step towards independence." જેનો અસ્વીકાર થયો ત્યારે સાધકો સાથે શ્રી અરવિંદે વાતચીતમાં કહ્યું હતું : “મને ખબર હતી કે એનો સ્વીકાર થશે નહિ.” સાધકોમાંથી કોઈકે પ્રશ્ન કર્યો : “તો શા માટે તમે કીપ્સની દરખાસ્તોના સ્વીકાર માટે પત્ર લખ્યો ?” ત્યારે તેમણે માત્ર એક જ શબ્દમાં ઉત્તર આપ્યો : “નિષ્કામકર્મ.” ભદ્ર સાહેબ લખે છે તે પ્રમાણે સંસારસમુદ્રમાં નહિ પરંતુ ઈશ્વરના ચરણકમળમાં નિમગ્ન થવાથી ચિત્ત શુદ્ધ બને છે.

મહત્વની વાત એ છે કે નિષ્કામકર્મ ચિત્તશુદ્ધિથી વધુ ફળ આપી શકે નહિ. વિવેકચૂડામણિ [૧૧]માં શ્રી શંકરાચાર્ય કહે છે : “કર્મ ચિત્તશુદ્ધિ માટે જ છે. આત્મારૂપી વસ્તુની કે આત્મજ્ઞાનની ઉપલબ્ધિ માટે નથી.” આવા શુદ્ધ થયેલા ચિત્ત દ્વારા જ સ્વ-રૂપના સંશોધન માટેની-આત્મચિંતનની સાધના શક્ય બને છે.

ક્ષણે ક્ષણે જ્યાં બદલાય ચિત્ર સંસાર આ દુસ્તર ને વિચિત્ર;
ત્યાં શાંતિ ધારી હરિને સ્મરું હું હે નાથ ! એ આશિષ નિત્ય યાયું. ૭૨

જ્યાં ક્ષણે ક્ષણે ચિત્ર બદલાય [છે તેવો] આ સંસાર દુસ્તર [તરી જવો મુશ્કેલ] ને
વિચિત્ર [છે.] ત્યાં શાંતિ ધરીને હું હરિને સ્મરું [= સ્મરી શકું] એ આશિષ હે નાથ !
નિત્ય યાયું [છું.]

આ શ્લોકમાં ભક્ત સાહેબ લખે છે : “ક્ષણે ક્ષણે જ્યાં બદલાય ચિત્ર સંસાર આ દુસ્તરને વિચિત્ર.” આ છે સંસારની માયા. ભક્ત સાહેબના આ શ્લોકને સમજવામાં શ્રી વિમલાબહેન ઠકાર આપણી મદદ આવે છે. તેઓએ જિજ્ઞાસુઓ સાથેની વિચારગોષ્ઠિમાં માયાની ખૂબ જ સુંદર સમજૂતી આપી છે. તેઓ કહે છે : “માયા તે છે જે નિત્ય પરિવર્તનશીલ છે, અને અનેક કારણે પળભર માટે પણ સ્થિર નથી, જેમ સરિતાનું જળ નિરંતર વહે છે. જેટલા પદાર્થ પરિવર્તનશીલ છે તેને માયા કહ્યા. બૌદ્ધોએ કહ્યું : “સર્વમ્ અનિત્યમ્, સર્વમ્ ક્ષણિકમ્, સર્વમ્ દુઃખમ્...” યુવાનીને પકડી રાખવાની કોશિશ જો માણસ કરે તો વિકૃતિઓ સિવાય બીજું કંઈ પામશે નહિ, કેમકે યુવાનીનો આનંદ જ એમાં છે કે તે આવે છે અને જાય છે. જીવનની મજા જ એટલા માટે છે કે મૃત્યુ છે, તે આપણને હંમેશાં તરોતાજા રાખે છે. કહેવાનો અર્થ એ છે કે નિત્ય પરિવર્તનશીલતા એ જ સ્વરૂપનું અંગ છે, પાસું છે, તેને માયા કહી છે.” “જે દેશકાળ સાપેક્ષ છે, તેને માયા કહી શકાય. મિથ્યા એટલે એક માટે એક સમયે જે સાચું છે તે બીજા માટે બીજા સમયે સાચું ન પણ હોઈ શકે... વ્યક્તિનાં બાળપણ, કુમારાવસ્થા, યુવાવસ્થા માયા છે, એટલે તે કાળસાપેક્ષ છે. કાળસાપેક્ષ હોવાને કારણે એક જ શરીરમાં એનાં રૂપો બદલાય છે, જીવનની રુચિ બદલાય છે, બધું જ બદલાઈ જાય છે. તો આ મિથ્યા હોવા છતાં પણ ટકવાવાળું નથી તો પણ નશ્વર હોવા છતાં પણ અવસ્થા પોતાના સમયે પોતાની અસર કરી જાય છે. કાળ અને સ્થળ સાથે સંકળાયેલી તે ચીજ જે નિરંતર એકધારી બદલાયા કરે છે તે માયા છે.”

‘સંસાર આ દુસ્તર ને વિચિત્ર’ છે તેનું કારણ છે માયા. જેના પાંચ નામ છે : તમસ, માયા, મોહ, અવિદ્યા અને અનિત્યા. આને વિશેષ રૂપે સમજાવતા શ્રી રમણ મહર્ષિ કહે છે : “ ‘તમસ’ એ જે જ્ઞાનને છુપાવી લે. ‘માયા’ એ જેને લીધે જગતનું સ્વરૂપ જુદું દેખાય, ‘મોહ’ એ જેને લીધે કોઈ જુદી વસ્તુ સત્ય જેવી દેખાય, જેનાથી છીપલી ચાંદીની બનેલી દેખાય. ‘અવિદ્યા’ એ જે વિદ્યાને દૂષિત કરે અને ‘અનિત્યા’ એટલે ક્ષણભંગુર, જે શાશ્વત અને સત્યથી ભિન્ન છે. આમ પાંચ પ્રકારની માયાને લીધે આત્મા ઉપર કષ્ટોનો ભાસ ઉત્પન્ન થાય છે.”

શ્રેયાર્થી હરિને સ્મરીને, ગુરુદેવની આશિષ માંગીને તેમાંથી મુક્ત થવાની અભીપ્સા સેવે છે. શ્રીમોટા કહે છે : “ ‘બ્રહ્મ સત્ય જગત મિથ્યા’ એ ગોળી ગળીને બેદરકાર બનવાનું નથી. એ પરમ સત્યનો અર્થ પચાવવાનો છે, ને સૃષ્ટિ પ્રત્યે પ્રેમથી જોવાનું છે. વેદાંતને નામે ઢોંગ આચરવાનો નથી. તમે ગમે ત્યાં હો ત્યાંથી આગળ ખસવાનું છે.” શ્રી રમણ મહર્ષિ કહે છે : “બ્રહ્મ સત્ય છે. જગત મિથ્યા છે.” શંકરાચાર્ય બીજા વિધાન પર અટક્યા નથી. તેમનું ત્રીજું વિધાન છે : ‘જગત બ્રહ્મ છે.’ આ ત્રીજું વિધાન પહેલાના બે વિધાનને સ્પષ્ટ કરે છે. વ્યક્તિ જ્યારે અંતર્મુખ બનીને પોતાના આત્માને જાણશે ત્યારે એને ખબર પડશે કે આત્માથી ભિન્ન કંઈ જ નથી અને સંપૂર્ણ જગતને બ્રહ્મરૂપે જોશે. જે લોકો લખાણને જ સત્ય માને છે એમને કહેવું પડશે કે એ ખોટો ભ્રમ છે. લખાણ હોય કે ન હોય, કાગળ હંમેશાં રહે છે. લખાણ એ સાચા આધારભૂત કાગળનું આવરણ કરે છે. માયા આત્મા પરનું આવરણ છે. હરિનું ‘સ્મરણ’ અને ગુરુના આશીર્વાદથી આ સમજી શકાય છે, આચરી શકાય છે.”

(કમશ:)

પૂ. શ્રીમોટા - દેહવિલય પ્રસંગ (મંગલાષ્ટક)

તારા મંગલ દેહના વિલયની ચૈતન્ય જ્યોતિ જલી !
 તારા મંગલ જન્મ ને મરણની માંગલ્ય ગાથા રચી
 આજે કો ગુરુવચને હૃદયની પાદામ્બુજે અર્ચના !
 ચેતાવો પથ - દીપિકા જીવનમાં તારી ગુરુ-ચેતના...૧
 પામ્યા જે સ્થિતપ્રજ્ઞની વિરલ શી શાંતિ હૃદે શાશ્વતી
 આજે ગાઉં પ્રશસ્તિ હું હૃદયથી એ કર્મયોગી તણી
 નિર્મોહી, નહી રાગ-દ્વેષ હૃદયે જેને કદી સ્પર્શતા
 ના ભોગી, નહિ કામ - ક્રોધ - મદ ને ના ઊઠતી કામના !...૨
 જેના અંતરમાં અતૂટ સમતા, ના છે કશીયે સ્પૃહા;
 આનંદી, સુખ-દુઃખ દ્વંદ્વ પર જે, નિત્યે રમે ભાવમાં
 યોગી એ “જલ-પદ્મ” શા જીવનમાં નિર્લેપ નિત્ય શુચિ !
 આત્માનંદ મહીં સદા વિહરતા મુક્તિ સદેહે લહી...૩
 આસક્તિ નહિ લેશ માત્ર જીવને જેને કદી બાંધતી
 દિવ્યાનંદ મહીં સદાય રત જે એવી સમાધિ સ્થિતિ
 નિષ્કામી પ્રભુચંત્ર નિત્ય બનતાં કર્મો જગે આચરે,
 ચેતાવી પ્રભુ પ્રેમ ચક્ષુ જીવને કલ્યાણ સૌનું કરે...૪

રોમે રોમ પ્રકુલ્લતા પ્રગટતી જેને પ્રભુ મસ્તીની,
 અંગે અંગ થકી ઝરે જીવનનું ચૈતન્ય જેના મહીં
 એવા હે ગુરુદેવ ! આજ તુજને પાદામ્બુજે વંદના !
 ચેતાવો પથ-દીપિકા જીવનમાં તારી ગુરુ-ચેતના...૫
 જેની મંગલ છત્રછાંય જીવને શાંતિપ્રદા મોક્ષદા !
 જેની પાવન ગોદ તો ભવરણે શક્તિપ્રદા પ્રાણદા !
 એવા હે ગુરુવર્ય આજ તુજને ભાવોર્મિની વંદના !
 ચેતાવો પથ-દીપિકા જીવનમાં તારી ગુરુ-ચેતના...૬
 કેવી ધન્ય ઘડી પ્રભુ-મિલનની આ જન્મ સાફલ્યની
 તારા મંગલ દેહના નિધનની સ્મૃતિ રહો પાવની
 આજે હો ગુરુદેવને હૃદયની પાદામ્બુજે અર્ચના !
 ચેતાવો પથ-દીપિકા જીવનમાં તારી ગુરુ-ચેતના...૭
 અર્પું મંગલ પ્રાર્થના તવ પદે તારી કૃપાથી રચી
 તારા ચેતનદાનથી જીવનની “શ્રદ્ધાંજલિ” અર્પવી !
 વાવ્યાં ચેતન બીજ તેં જીવનમાં ફાલીફૂલીને ફળો.
 તારી દિવ્ય કૃપા વડે જીવન આ સર્વાંગ સંપૂર્ણ હો...૮

(હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદના તત્કાલીન ટ્રસ્ટી પ્રો. ઈન્દુકુમાર દેસાઈના સંગ્રહમાંથી મળેલ હસ્તપ્રત
 શ્રી નચિકેતન ઈન્દુકુમાર દેસાઈ તરફથી પ્રસિદ્ધિ અર્થે મળેલ છે. તેને પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. — માનદ્ તંત્રી)

ગુરુભાવ

(ભુજંગી)

— સરોજબેન કાંટાવાળા

ગુરુભાવ શો દિવ્ય કલ્યાણકારી !
વહાવી હૃદે સાધજો મુક્તિ મારી.
પિતા માત ને તાત બંધુ સખા તું,
તને સર્વ ભાવે ભજી ઈશ પામું...૧

ગુરુદેવની પાવની છાંય પામી,
તપેલા અરણ્યે શીળી છાંય તારી;
અહેસાન તારો ધરી નાથ મારા,
સદાયે નમું પાદપદ્મે તમારા...૨

કંઈ જન્મજન્મો તણો યોગ લાધ્યો !
થયો ચૈત્ય સંપર્ક હૈયે તમારો;
હવે શીઘ્ર સંકેલવો આ પસારો,
વિદારો પ્રભુ જીવ વૃત્તિ વિકારો...૩

વહાવી હૃદે પ્રેમનો સ્રોત ન્યારો,
કરો શુદ્ધિ બાહ્યાંતરે દ્વંદ્વ ટાળો;
પ્રભુપંથમાં ચેતના સાથ તારો
છતાં શેં ન નિશ્ચિંત આ જીવ મારો ?...૪

ઉપાધિ બધી લાગતી જીવને જે,
પ્રસાદી મળી તે બધી શ્રેય કાજે;
કૃપાદાન એ નાથનું પ્રેમભાવે
ઉમંગે સ્વીકારું પ્રભુ હામ દેજે !...૫

(‘સમર્પણાંજલિ’ પ્ર.આ., પૃ. ૩-૪)

(BOOK-POST - Printed Matter)

Printed and Published by RAJENDRA BACHUBHAI RAVAL on behalf of HARI OM ASHRAM - NADIAD and Printed at Sahitya Mudranalaya Pvt. Ltd., City Mill Compound, Kankaria Road, Ahmedabd-380022 and published from HARI OM ASHRAM - P.B. No. 74, NADIAD.

Hon'ble Editor RAJENDRA BACHUBHAI RAVAL